

A moldvai csángók lélekszámáról

A tanulmány eredetileg *A magyar nemzeti kisebbségek Kelet-Közép-Európában* című kötethez készült.¹ (Megjelent „*Hányan vannak a moldvai csángók?*” címmel: Magyar Kisebbség. Új f. III, 1997. 1–2. sz. 370–390. p.) Jelentősen bővített és módosított változat.

1. A csángó népnév

Románia Moldvának nevezett keleti tartományában – azaz Bacău, Botoșani, Iași, Neamț, Vaslui és Vrancea megyékben – az 1992-es román népszámlálás szerint közel negyedmillió (egészen pontosan: 243 133) katolikus él. A magyar és nemzetközi szakirodalom egyöntetűen egyetért abban, hogy a Moldvában élő katolikus lakosság – a csekély számúnak mondható román, német, lengyel, olasz és cigány eredetű beolvadt népelemektől eltekintve – magyar származású. Ezt a tényt a jelentős román kutatók is elismerik.² Sőt ezen túlmenően az is valószínűnek látszik, hogy Moldova görögkeleti (ortodox) román lakosságának bizonyos része valaha ugyancsak magyar etnikumú volt, de kifejezetten erre vonatkozó tudományos kutatásokról alig beszélhetünk.³ Megfelelő kutatási eredmények hiányában ma csak sejthetjük, hogy a moldvai magyar katolikusok asszimilációja a XVI–XVIII. században nemcsak nyelvi, hanem vallási természetű is volt: bizonyos falvakban nemcsak nyelvüket, hanem – bojári, fejedelmi nyomásra, illetve a paphiány következtében – vallásukat is elveszítették. Moldova egyes településnevei⁴, az országrészt földrajzi névanyaga, a családnévanyag, valamint az említett történeti tudósítások kétségtávolú ilyen jellegű folyamatokra engednek következtetni. A fordított irányú asszimiláció, azaz a román anyanyelvű görögkeleti lakosság beolvadása a római katolikus magyar népességbe, sokkal kisebb arányú lehetett, a katolikus falvakban fellelhető román eredetű családnevek mégis arra figyelmeztetnek, hogy ilyen irányú folyamat is létezett.

A Moldvában élő katolikusokat csángó néven tartja számon a tudomány és a köztudat. (Ezen felül ugyancsak csángónak nevezik a Gyimes–szorosban és a Brassó közelében fekvő Hétfaluban élő magyar etnikumú népességet, sőt olykor a XVIII. század végén Bukovinába kivándorolt, majd onnan később a Kárpát-medencébe visszatelepített székelyeket is.) A néprész nevének etimológiája fontos adalék a csángóság történetére vonatkozóan is: egy széles körben vallott, de még meggyőzően nem bizonyított tudományos nézet szerint a csángó szó a „kószál”, „csavarog”, „vándorol”, „elkóborol” stb. jelentésű csang/csáng ige származéka, eszerint tehát a népcsoport neve világosan utal a csángók költöző, telepes mivoltára.⁵

A moldvai magyar etnikum azonban sem történeti, sem nyelvi–néprajzi szempontból nem egységes. A kutatók többsége az egységesítő csángó kifejezés használatát is elhibáztattnak tartja, elkülönítve a középkorban telepített régebbi moldvai magyarságot a XVII–XIX. században (legfőképpen a XVIII. század végén) kisebb-nagyobb hullámokban érkező székely menekülöktől. Egyesek moldvai magyar-ságról és moldvai székelységről beszélnek⁶, mások a nyilvánvaló különbözőségeket a csángó-magyarok és a székely-magyarok terminusok által vélik megragadhatónak⁷. A csángó név kiterjesztett használata ma mégis általánosnak mondható nemcsak a köznapi szóhasználatban, hanem a történészek, nyelvészek és néprajzkutatók körében is. A Moldvában zajló asszimilációs és akkulturációs folyamatok egyre inkább egybemossák a hagyományos népi kultúrában, nyelvben, történeti tudatban stb. rejlő kulturális különbségeket, úgyhogy a székely eredetű népesség, amely korábban egyáltalán nem tartotta magát csángónak, mintha ma magára nézve ugyancsak elfogadni látszana a csángó megnevezést. Ez a szó ma mindkét csoport számára a se ide, se oda nem tartozót, illetőleg a románságtól és a magyarságtól egyaránt eltávolodottat jelenti, s ugyanakkor magában hordozza az elfajzottság, keveredtség, tökéletlenség pejoratív jelentéstartalmát is.

Az eredetkérdés. A csángóság táji-történeti tagolódása

A moldvai magyarokat a történeti források a XIII. századtól kezdve említik. Eredetük kérdésében azonban máig sincs megnyugtató tudományos álláspont. A csángókat a kunok leszármazottainak tekintő romantikus felfogás⁸ régóta megdőlt, s már csak elvétve jelentkezik annak az elméletnek a hívei is, amely a Kárpátokon kívül maradt, a honfoglalásban részt nem vett magyar töredéknek tekinti a moldvai magyarság alaprétegét⁹. Mára általánosan elfogadottá vált az a nézet, hogy a moldvai magyarok nem keletről, hanem nyugatról, a Kárpát-medencéből érkeztek mai településhelyükre valamikor a középkor folyamán.¹⁰ A vélemények viszont megoszlanak arra nézve, hogy az első telepítés mikor és milyen céllal következett be, továbbá hogy a magyar nyelvterület melyik vidékéről történt kitelepedés Moldvába. A kutatók többsége a népesség a Szamos-völgyi, sőt Felső-Tisza vidéki magyarokkal¹¹ hozza rokonságba. Egy nyelvföldrajzi megalapozású elmélet szerint viszont a csángóság zöme a belső-erdélyi Mezőség magyarságából szakadt ki.¹² Feltehető, hogy a nem székely eredetű magyar népesség mellett Moldova betelepítésében már a középkor folyamán székelyek is részt vettek, jelenlétük főleg a déli részeken (a Szeret és a Tatros alsó folyásánál) feltételezhető.¹³

Általánosan elfogadott nézet, hogy a csángók ősei egy tervszerű magyar birodalmi politika támogatásával érkeztek Moldvába, feladatuk a középkori magyar királyság keleti határainak ellenőrzése, védelme volt. Ez a határvonal a Szeret vonalánál húzódott, tehát a magyar etnikum középkori keletre húzódása nem állt meg a Kárpátoknál. A magyar királyok még a gyepevonalon túli területeket is igyekeztek katonailag birtokolni, megfigyelőhelyeiket, őrségeiket, végváraikat a Dnyeszter és a Duna vonaláig tolva előre. (Kilia, Dnyeszterfehérvár/Akkerman, Braila, Orhei/Örhely stb.) A gyepevédelmi célokat szolgáló tervszerű áttelepítés semmiképpen nem lehet korábbi a XIII. század legvégénél. Az első moldvai határőr-települések legkorábban az 1241-42-es tatárjárás után, majd a XIV. század elején létesülhettek. A XV. században a moldvai magyarok számát a Dél-Magyarországról idemenekült, az inkvizíció által üldözött huszita eretnekek is gyarapították.

Minden tudományos alapot nélkülöz az a román felfogás, amely a moldvai csángókat a katolikus egyház által elmagyarosított románoknak tekinti. Ez az ideológiai indítatásból született elmélet ma a csángók „visszarománosítását” hivatott szolgálni.¹⁴ A történelmi oklevelek¹⁵, a helynév- és személynévanyag¹⁶, a néprajzi tények¹⁷ azt bizonyítják, hogy Moldova bizonyos területein – főleg a Kárpátok szorosainak előterében álló folyóvölgyekben, azaz a katonai-stratégiai szempontból kulcsfontossággal bíró helyeken – a magyar etnikum jelenléte megelőzte a románság betelepítését.

A moldvai magyarság a mohácsi vész (1526) idejéig az erős, központosított Magyar Királyság védelmét élvezte, hiszen ez az etnikum ekkor egy birodalmi politika egyik fontos tényezője volt. Történeti forrásokkal igazolható, hogy a XV–XVI. század fordulóján az etnikailag sokszínű Moldova lakosságának legszámosabb nem-román népe a mintegy 20–25ezer főnyi magyarság volt¹⁸, bár a vajdaság lakosainak össz-számát megbecsülni csaknem lehetetlen. A Sánta Péter (Petre Schiopul) vajda által 1591-ben készített kimutatás szerint Moldvának ekkor mindössze 47167 lakosa lett volna, de alig hihető, hogy ez a szám Moldova egész területére vonatkozna.¹⁹ A román történészek félmillióra teszik mindkét vajdaság lélekszámát a középkor végén, de ennek a becslésnek nincs semmi alapja, a valós számot valószínűleg valahol a két adat között kell keresnünk.²⁰ A magyarság demográfiai súlya mindenképpen nagy volt, amit a magyar etnikum társadalmi, gazdasági és politikai szerepe még inkább kihangsúlyozott.

A betelepülő magyar etnikum a legnagyobb folyó, a Szeret széles és termékeny árterületét, különösképpen a nyugatról beleömlő mellékfolyók (Moldva, Beszterce, Tatros) torkolatvidékének környékét foglalta el. Ekkor a moldvai magyar településterület zárt, egymáshoz közel eső és kapcsolatban álló egységekből állt (pl. Szucsáva és Románvásár között, Bákó környékén, a Szeret jobb partján, a Tatros alsó folyásánál stb.), ahol a települések összefüggő láncot alkottak. A gazdasági, kereskedelmi, katonai-stratégiai szempontból kulcsfontosságú helyeken városok is alakultak (Roman = Román[vásár]i, Bacău = Bákó, Adjud = Egyed[halma], Trotuş = Tat[á]ros, Târgu-Ocna = Aknávávár, Baia = [Moldva]bánya, Iaşi = Jász[vásár], Husz, Barlad stb.), melyeknek lakossága magyar és részben német volt. Moldvában a városi élet, a kereskedelem a magyarok és a németek tevékenysége nyomán bontakozott ki a XIV–XV. században. (Sokatmondó például, hogy a román „oraş” szó a magyar „város” átvétele.) A polgári fejlődés azonban a kedvezőtlen politikai-katonai viszonyok miatt már a XVI.

század végén elakadt, s a XVII. századi tatár-kozák hadjáratok következtében végleg felszámolódott. A mezővárosok jobbára magyar etnikumú iparos- és kereskedőnépessége a többségi románsághoz asszimilálódott.²¹

A síkvidékre települt, elsődlegesen növénytermesztéssel foglalkozó, etnikailag és vallásilag homogén csángó falvak lakosai – noha később, a XVII–XVIII. század folyamán sokan eljobbágyosodtak – eredetileg szabadparasztok voltak, azaz a faluközösségek területileg és közvetlenül, bojári közvetítés nélkül a vajdának adóztak. Feltételezhető, hogy a szabad moldvai román falvak tőlük vettek át bizonyos gazdálkodási technikákat és jogszokásokat (pl. az önkormányzat formái, a faluhatár földjének időszakonkénti „nyilas osztása”, a nemzeti csoportok szerepe a föld birtoklásában stb.).²² A moldvai szabadparaszt jogállású falvak népét a középkorban „răzeși”-eknek nevezték, ami a magyar „részes” szó származéka. A nemzeti viszonyokat leképező telekcsoporthoz–zsákutcás településrendszer egyes falvakban még ma is eleven.²³

Moldva helynévanyagából, az időközben elrománosodott falvak elhelyezkedéséből, a fennmaradt írott emlékekből egyértelműen következtethetünk arra, hogy a középkorban Moldvába települt magyarság településterülete jóval nagyobb volt, mint az a vidék, ahol e népesség mai leszármazottai élnek. A háborús dűlások és a nyelvi-vallási asszimiláció miatt bizonyos vidékekről teljesen eltűnt a magyar etnikum, a falvak „lánca” több helyen megszakadt, a településterület összezsugorodott. A középkori eredetű, nem székely származású moldvai magyarság utódai ma csupán két nyelvszigeten, a Románvásártól északra (ún. északi csángók) és néhány Bákótól délre eső faluban (ún. déli csángók) élnek. A máig fennmaradt falvak központi földrajzi helyzete, előnyös gazdasági feltételei arra utalnak, hogy lakóik az ország rész első betelepítői közé tartoztak. Az északi és a déli csángóságot egyaránt jellemzi az erősen archaikus nyelv (pl. az s hang s és sz közötti „sziszegő” ejtése, a ma ly-nal jelölt lj hangkapcsolat régies ejtése stb.), továbbá a sok régi elemet megőrzött népi kultúra.

Az északi csángók központi helyzetű, legnagyobb falui Szabófalva és Kelgyest, körülöttük még néhány katolikus faluban az idősebbek tudnak kisebb-nagyobb mértékben magyarul (Jugán, Újfalul/Traian, Bargován stb.), a többi faluban a magyarság teljesen elrománosodott. Az északi nyelvsziget központjából (nagyobbrészt Szabófalvából) rajzott ki Balusest és a Szeret alsó folyása menti Ploszkucény.

A Bákó alatti déli csángók legfontosabb falvai Bogdánfalva, Trunk, Nagypatak és az erős székely hatást mutató Gyoszeny. Bogdánfalva első világháború utáni kirajzása Újfalul. Szeketurában már csak az öregek értenek magyarul.

A XVI. és XVII. századi háborús dűlások, járványok s nem utolsósorban a románsághoz való nyelvi és vallási asszimiláció miatt a magyarok száma Moldvában erősen megfogyatkozott, s csak a XVIII. század közepétől, az erősödő székely kivándorlás folytán kezdett ismét jelentős mértékben gyarapodni. Székelyek különösen a madéfalvi veszedelem (1764) idején a keleti székelység köréből – a katolikus Csíkból és Gyergyóból, valamint Háromszékről – érkeztek igen nagy számban, úgyhogy a ma is meglévő ún. székelyes csángó falvak többsége ekkor keletkezett. Mivel a gazdaságilag fejletlen Székelyföld nagy részén a földművelésre alkalmas termőterület is korlátozott volt, a túlnépesedés miatt még a XIX. században is folytatódott a Moldvába való átszivárgás. A kivándorlás üteme a századforduló táján ismét megélénkült, de ekkorra már a Kárpátokon túlra kényszerült székelyek fő kivándorlási célpontjaivá a Román Királyság (Regat) nagyobb városai váltak.

Az Moldvába áttelepülők között kisebb arányban voltak reformátusok is, akik rövid időn belül a többségi katolikusokhoz asszimilálódtak. Bizonyos falvakban (pl. Szászút, Prálea, Vizánta) a reformátusok alkottak többséget, de eredeti vallásukat még itt sem őrizték meg. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy ma moldvai csángókat közöttük nem kereshetünk, az 1992 népszámlálás által Moldvában kimutatott 518 magyar református újabb betelepülő.

Azok a moldvai települések, amelyeken székelyes csángók élnek, egymástól igen elütöek:

a.) A menekülési hullám tetőzése idején (a XVIII. század végén) nagy, összetartozó tömegek keltek útra kelet felé, s ezek a csoportok többnyire Moldvában is együtt maradtak. A lakatlan vagy gyér népességű területeken ekkor keletkezhetek a moldvai székelyek legnagyobb, etnikailag-vallásilag homogén falvai (Pusztina, Frumósza, Lészpéd, Szőlőhegy és környéke, Magyarfalul, Lábnik, Kalugarén stb.). Mivel a jobb termőterületek ekkor már „foglaltak” voltak, az ekkor érkezőknek meg kellett elégedniük a kisebb folyók és patakok szűkebb völgyeivel, így még ezeket a viszonylag nagy moldvai székely falvakat is bizonyos hegyvidéki jelleg jellemzi.

b.) Több falu esetében feltételezhetjük, hogy egy meglévő – olykor bizonyíthatóan középkori eredetű – régebbi magyar népességre székelyek telepedtek rá, jelentősen megváltoztatva az illető település nyelvét és népi kultúráját. A Szeret terében biztosan ilyen faluk Gyoszény, Lujzikalagor, Klézse és Forrófalva²⁴, esetleg Külsőrekecsin és Szászkút is. A Tatros és mellékpatacai mentén régebbi magyar lakossága lehetett Gorzafalvának, Tatrosnak, és talán Onyestnek is. Mivel az erőteljes székely hatás miatt az eredeti nyelvjárás elhomályosult, az ilyen típusú falvak nyelvjárási besorolása a nyelv-földrajzi módszerrel kutató nyelvészek számára problematikusnak bizonyult.²⁵ Érdekes, hogy az északi csángóság székelyekkel való keveredése sehol nem történt meg, ami az északi csángók településterületének nagyobb népsűrűségével, szpora falvaik népesség-kibocsátó jellegével magyarázható.

c.) A kisebb csoportokban elszigetelten szállingózó vagy a később (a XIX. század folyamán) érkező, esetleg a már meglévő moldvai falvakból kirajzó székelyek román falvakba, vagy ezek környékére is letelepedtek. Elképzelhető, hogy bizonyos településeket a székelyek és a románok egy időben népesítettek be. A székelyes csángó falvak ez utóbbi, etnikailag vegyes harmadik csoportjába sorolhatjuk a kisebb folyók (Tatros, Tázló, Aranyos-Beszterce, egyéb patakok) völgyeinek vegyes lakosságú kis településeit (Gerlénny, Lilijecs, Szaloncka, Szerbek, Gyidráska, Jenekest, Turluján, Bogáta, Dormánfalva, Szárazpatak stb.), sőt még a Szeret terében is találunk ilyen falvakat (Ketris, Furnikár, Dózsa/Újfalva stb.). A Kárpátok hegyvidékein ugyancsak végbement hasonló etnikai keveredés. (Csügés, Bruszturósza, Gutinázs, Fűrészfalva, Vizánta stb.) Kis lélekszámú magyar települések vagy falurészek a hegyi patakok forrásvidékénél, a patak alsó folyásánál fekvő román falvak felett is akadnak. (Kukujéc, Ripa, Larguca, Esztrugár/Neszujest, Váleri, Berzunc/Butukár, Szálka, Szalánc, Cserdák, Kápotá, Prálea stb.)

Egészében véve azt mondhatjuk, hogy a XVIII–XIX. század folyamán Moldvába érkező székelyek a még be nem telepedett, jobbára hegyi jellegű – csak korlátozott mértékű mezőgazdálkodásra, szőlőművelésre alkalmas, de állattartásra, erdőgazdálkodásra is megfelelő – vidékeket szállták meg, s viszonylag nagy területen szóródtak szét. Falvaik lélekszáma általában kisebb a középkori telepítésű moldvai magyar falvakénál, s sok helyen élnek etnikailag-vallásilag vegyes, szórvány jellegű környezetben, ami elősegíti a románsághoz való nyelvi asszimilálódásukat. Mindazonáltal ki kell emelnünk, hogy a moldvai csángóságnak ez a székely eredetű része kevésbé asszimilálódott, mint a középkorban telepített magyar lakosság, így ma az anyanyelvüket megőrző moldvai katolikusoknak mintegy 80 százaléka a székelyes réteghez tartozik.

3. Történeti demográfiai adatok

A XVI–XVIII. századból származó források (pl. egyházi összeírások, utazók feljegyzései stb.) alapján a moldvai katolikusok számának történeti alakulását csak megközelítő pontossággal lehet megbecsülni. A XIX. század első felétől, de főleg a század közepétől már megközelítően pontos adatokkal rendelkezünk, hiszen az egyházi szemlézések, a fejedelmek által elrendelt felmérések, majd az első hivatalos népszámlálások (1859, 1899) és az első tudományos közlések alapján képet kaphatunk a főbb demográfiai folyamatokról. A XX. század modern módszereket alkalmazó népszámlálásai közül voltaképpen csak az 1930-as, az 1941-es és az 1992-es felmérésekre lehet alapozni, ugyanis csak ezek tettek közzé falusoros felekezeti adatokat. A „szocialista” korszak népszámlálásai (1956, 1966, 1977) az eredményeket csak nagyobb adminisztratív egységek szintjén tették közzé, vagy ha közöltek is falusoros adatokat (1966), a vallási hovatartozásra nem kérdeztek rá, úgyhogy a moldvai csángóságot illetően nem alkalmasak következtetések megfogalmazására.

A fenti hiányos források alapján – mindenekelőtt az 1992-es népszámlálási adatok fényében – mégis következtetni lehet a moldvai katolikusok főbb demográfiai folyamataira (pl. népszaporulat nagysága, a népesség kirajzása más közigazgatási egységek felé, a többségi görögkeleti lakossághoz viszonyított arányszám alakulása stb.), de ezt a munkát a kutatás még nem végezte el.²⁶ Így ma meg kell elégednünk a teljes Moldvára vonatkozó globális történeti adatok felvázolásával, a kisebb területi egységeket illetően ugyanis alig rendelkezünk egybevethető (azaz ugyanarra a területi vagy adminisztratív egységre vonatkozó) történeti adatokkal, illetve felhasználható kutatási eredményekkel.

1. táblázat
A moldvai katolikusok számának történeti alakulása:

Időpont	Katolikusok száma	Az adatok forrása
XVI. sz. eleje	kb. 25–30 000 (ebből magyar etnikumú: 20–25 000)	MIKECS 1941. 245-246. (becsült adat)
1591	kb. 15 000	MIKECS 1941. 246.(egyházi összeírás: B. Brutti)
1646	5 577	MIKECS 1941. 245. és BENDA 1989. 31. (egyházi összeírás: M. Bandinus)
1696	2 799	BENDA 1989.31.(egyházi összeírás: ismeretlen) ²⁷
1744	5 500	AUNER 1908. 48.(Jezierski R. bákói püspök)
1807	21 307	AUNER 1908. 65. (Hammer konzul)
1851	45 752	DOMOKOS 1987. 116–119.(egyházi sematizmus)
1859	52 811	Hivatalos népszámlálási adat. (Idézi: SZABADOS 1989. 92.)
1875	58 809	DOMOKOS 1987. 116–119.
1899	88 803	Hivatalos népszámlálási adat (Idézi SZABADOS 1989. 92.)
1902	64 601	AUNER 1908. 79. ²⁸ (egyházi sematizmus alapján)
1912	97 771	Hivatalos népszámlálási adat. ²⁹
1930	109 953	Hivatalos népszámlálási adat. ³⁰)
1992	240 038	Hivatalos népszámlálási adat. ³¹

A fenti demográfiai adatsort a moldvai magyarság történelmének fentebb vázlatosan ismertetett eseményei magyarázzák.

Az utolsó két évszázad szembeötlően nagyarányú gyarapodása nem újabb bevándorlásoknak, hanem a rendkívül magas természetes szaporulatnak tulajdonítható. A XIX–XX. századra megszűntek a korábbi századokra jellemző járványos betegségek, javult az egészségügyi ellátás, csökkent a gyermekhalandóság, miközben a moldvai katolikusok megőrizték az archaikus vallásos mentalitásban gyökerező korábbi demográfiai magatartásukat, és ez európai viszonylatban példátlan népességnövekedést eredményezett.

A Moldvában élő katolikusok száma 1930–1992 között 109953 főről 240038 főre emelkedett, s ez a 118 százalékos gyarapodás messze túlszárnyalja az ország rész (Moldva) – ugyancsak egyedülállóan magas – 67 százalékos növekedését is. Ugyanakkor számításba kell vennünk azt is, hogy túlnépesedett Moldva a „szocialista iparosítás” éveiben Románia legjelentősebb népesség-kibocsátó vidéke volt, s ekkor a románsággal együtt a moldvai csángók egy része is az erdélyi városokba, valamint a déli országrész iparvidékeire költözött. Az Erdélybe költözöttek számát mintegy 50 000-re, a Havasalföldre és Dobrudzsába távozottakét pedig mintegy 15 ezerre becsüljük³². A népszámlálás időpontjában (1992. január) külföldön – főleg Izraelben, Magyarországon, Oroszországban – tartózkodó csángó vendégmunkások nem elhanyagolható számáról nincsen adatunk. Mindezt figyelembe véve, megállapíthatjuk, hogy az 1930 utáni demográfiai növekedés voltaképpen nem 118 százalékos, hanem 180 százalékos volt, tehát a csángó eredetűek lélekszáma Románia egész területén az 1930–1992 közötti hat évtized alatt csaknem megháromszorozódott.

4. Nyelvi asszimilációs folyamatok

A moldvai csángókra vonatkozó irodalomban elég sok adatot találunk arra nézve, hogy ez az alaprétegben középkori eredetű magyar népcsoport több évszázados történelme során folyamatos elrománosodásnak, illetve elrománosításnak volt kitéve. Az asszimilációs folyamatok eredményeként ma már a moldvai katolikusok többsége egyáltalán nem ismeri ősei anyanyelvét és magát románnak tartja.

A beolvadás tényére vonatkozó adatok azonban rendkívül szórványosak, és így a XX. századot megelőző idők asszimilációs folyamatairól, megfelelő források hiányában, voltaképpen nagyon keveset mondhatunk. Mint láttuk, a középkortól a XVIII. századig terjedő időszakot illetően még a katolikusok abszolút számának alakulását illetően is közvetett becslésekre vagyunk utalva, a már ekkor beindult asszimilációs folyamatokról pedig csupán néhány jelzés értékű tudósítással, szórványos adattal rendelkezünk. (Mindenekelőtt az egyházi jelentésekben, követi jelentésekben, utazók beszámolóiban felbukkanó híradásokra kell gondolnunk.)

A XIX. század második feléből származó román felmérések adatait nemcsak a katolikusok abszolút számát illetően, hanem az anyanyelvűség vonatkozásában is hiteleseknek fogadhatjuk el.³³ Gondot nem annyira az adatok megbízhatósága, mint inkább a felmérések hiányossága okoz.

A jászvásári püspökség sematizmusai csupán a katolikusok össz-számáról adnak felvilágosítást (1. táblázat), ezért az 1859. évi népszámlálás anyanyelvi adatai rendkívül értékesek. Ez a felmérés Moldva 52881 katolikusából 37 825 főt (71,6%) magyar anyanyelvűnek mutatott ki, a fennmaradó 15 058 fő (28,4%) katolikus tehát már ekkor román anyanyelvű volt. A népszámlálási eredményeket megyék szerinti bontásban is közzétették,³⁴ így ez a felmérés további, részletekig menő kutatások kiindulópontjául szolgálhat. A mai viszonyok ismeretében meglehetősen, hogy 1859-ben Bákó megye katolikus lakosságának 86,6 százaléka (25 896 katolikusból 22 426 fő) és Roman megye katolikus lakosságának 94,6 százaléka (15 588 katolikusból 14 736 fő) még magyarnak vallotta magát. A XIX. század második harmadában, sőt valószínűleg még a századforduló táján is, a moldvai csángómagyarok központi, „klasszikus” településterületén – azaz a Románvásár környéki északi csángó, a Bákótól délre fekvő déli csángó valamint az összes székelyes csángó falvakban – a mai Székelyföldre hasonló nyelvi állapotok léteztek. A beolvadás tehát a peremterületeken, a szórványhelyzetbe került katolikusok között indult meg: ekkor a Bákó és Román megyéken kívül a moldvai katolikusoknak csak mintegy egyötöde élt (52.811 főből 11.397 fő), de közülük már csak 663 fő (5,8%) vallotta magát magyarnak.

A következő, 1899. évi moldvai népszámlálás sajnos nem vizsgálta az anyanyelvi-nemzetiségi viszonyokat. A népszámlálás hiányosságait azonban valamelyest pótolja az 1898–1902 között öt kötetben megjelent Marele Dicționar Geografic al României (Románia Nagy Földrajzi Szótára) című igényes szerkesztésű tudományos munka³⁵, amely helységek szerinti bontásban tesz közzé hivatalos forrásokból származó adatokat. A katolikusok által (is) lakott jelentősebb települések esetében számszerűen utal a népesség etnikai hovatartozására, illetve anyanyelvére. Ennek a fontos forrásmunkának azonban a magyar csángókutatók – noha tudtak róla – nem tulajdonítottak kellő figyelmet.³⁶ A benne közölt demográfiai adatok alapján arra következtethetünk, hogy a magukat magyaroknak valló katolikusok arányszáma a XIX. század második felében Bákó és Román megyékben is visszaesett.³⁷

A moldvai csángóság nyelvi asszimilációja tehát voltaképpen a XIX. század második felében vált tömegmértűvé, de ez a folyamat ekkor még valószínűleg csak a településeken belül szórványhelyzetben lévő katolikusokat és az ortodox román falvak közé ékelődött falvak népét, mindenekelőtt az északi csángó tömb peremterületeit érintette. A fenti két forrás alapján kimutatható, hogy a szórványban élő, a beolvadás veszélyének leginkább kitett magyar katolikus lakosság jelentős hányada a Románvásár, illetve kisebb mértékben a Bákó környéki csángó tömb hagyományos településterületéről a túlnépesedés következtében költözött el a XIX. század második felében.³⁸ A kirajzás nyomán keletkezett csángó szórványok néhány nagyobb, de elszigetelt helyzetű faluval együtt még ebben a században beolvadtak. Az északi nyelvsziget központjában (Szabófalván és közvetlen környékén), de főként a Bákó környéki déli csángóság körében, valamint a Tatros és Tázló menti nagyobb székelyes csángó falvakban a századfordulón még nem indult be a nyelvi asszimiláció, a magyar nyelvű lakosság itt még ekkor nem is tudott jóformán románul.

Megfelelő adatok hiányában a XX. században végbement asszimilációs folyamatokat csaknem lehetetlen számszerű pontossággal megragadni. A századforduló utáni hivatalos román felmérések ugyanis a moldvai magyarság vonatkozásában már csak a felekezeti hovatartozást illetően ismerhetők el hiteleseknek³⁹, és így teljesen alkalmatlanok arra, hogy a tényleges képet alkothassunk a moldvai katolikusok magyar nyelvismeretéről, etnikai-nemzeti identitásáról, vagyis az asszimilációs folyamatok előrehaladottságáról. Az 1930-as és 1992-es népszámlálások célzatos torzításaira önnön belső ellentmondásaik⁴⁰, valamint a tapasztalati tények világítanak rá. Elég itt az elmúlt évtizedekben megjelent néprajzi, nyelvészeti, történeti szakkiadványokban felhalmozott adatokra hivatkozni,⁴¹ melyek

egyértelműen bizonyítják, hogy Moldvában ott is él ma magyar etnikumú lakosság, ahol ezt a román népszámlálások egyáltalán nem mutatják ki.

A huszadik századi hivatalos román népszámlálások szerint ugyanis moldvai katolikusok mind anyanyelvüket, mind nemzetiségüket tekintve 1992-re teljes mértékben románná váltak.

2. táblázat
A moldvai magyarok számának és arányának alakulása
a hivatalos román népszámlálások szerint:

A felmérés éve	Össz-lakosság	Katolikusok száma	Katolikusok aránya az összlakosságon belül	Magyarok száma	Magyarok aránya az összlakosságon belül	Magyarok aránya a katolikusokon belül	Az adatok forrása
1859	1 325 406	52 881	4,0%	37 825	2,9%	71,6%	SZABADOS 1989.91.
1899	1 848 122	88 803 ⁴²	4,8%	24 276 ⁴³	1,3%	27,3%	Uo. 94.
1912	2 139 154	97 771 ⁴⁴	4,6%				Népszámlálási adat ⁴⁵
1930	2 433 596	109 953	4,5%	23 894 ⁴⁶	1,0%	21,7%	Népszámlálási adat ⁴⁷
1941	2 769 380			9 352 ⁴⁸	0,3%		Népszámlálási adat ⁴⁹
1948	2 598 259			6 618 ⁵⁰	0,3%		Népszámlálási adat ⁵¹
1956 ⁵²	2 991 281			8 829 ⁵³	0,3%		Népszámlálási adat
1966 ⁵⁴	3 391 400			4 748 ⁵⁵	0,14%		Népszámlálási adat
1977 ⁵⁶	3 763 221			3 276 ⁵⁷	0,09%		Népszámlálási adat
1992 ⁵⁸	4 079 046	240 038	5,9%	3 098 ⁵⁹	0,08%	0,8%	Népszámlálási adat ⁶⁰

A számsorokból világosan kitűnik, hogy a moldvai katolikusok száma 1859–1992 között csaknem ötszörösére (52 881 főről 240 038 főre) nőtt, és az összlakosságon belüli arányuk is javukra módosult: míg a XIX. század derekán Moldva népességének 4 százalékát alkották, ma az ország részen belüli arányuk mintegy 6 százalék. Ez a gyarapodás különösen akkor megdöbbentő, ha tekintetbe vesszük a Moldvára jellemző magas népszaporulatot és a csángók körében tapasztalható – előbb már említett, az utóbbi évtizedekben mintegy 65 ezer főt kitevő – elvándorlást is.

Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a magyar eredetű katolikus csángók a vizsgált időszakban – legalábbis a népszámlálások adatai szerint – teljesen elvesztették anyanyelvüket és magyarságtudatukat. A múlt század közepén még 71,6 százalékuk (az akkori 52 881 katolikusból 37 825 fő) magyarnak vallotta magát, ma ellenben csupán 0,8 százalékuk (240 038 főből 1826 lélek) tartja magát magyarnak. Sőt, ha az 1826 moldvai katolikus területi megoszlását is tekintetbe vesszük, azt látjuk, hogy népszámlálás a városokban mutatott ki 1301 magyar katolikust, a falvakban magukat magyarnak valló katolikusok száma pedig mindössze 525 fő. Tehát: a népszámlálások szerint a moldvai csángó falvakban a magyar nemzetiségűek száma a XX. század végére mintegy félezerre olvadt.

5. Magyar nyelvismeret ma

A fenti számsorok alapján tehát nem alkothatunk fogalmat a negyedmilliós moldvai csángóság nyelvi-etnikai identitástudatáról. A hivatalos adatok szerint az asszimilációs folyamatok – ezek megléte ugyanezen adatokból is egyértelműen kimutatható – végleg lezárultak, a moldvai katolikus (csángó) magyarok aránya az ország rész összlakosságán belül teljesen jelentéktelenné vált. (A városlakókkal együtt számuk 1826 fő, azaz 0,04%.)

Ezúttal nem lehet célunk annak vizsgálata, hogy a XX. századi román hivatalos felmérések mi módon jutottak a fenti adatokhoz. Csupán annyit jegyzünk meg, hogy a moldvai magyarság lélekszámának alakulását tükröző csökkenő számoszlopok részben tényleges asszimilációs folyamatokat tükröznek, de kétségtelen tény az is, hogy e számoszlopok létrejöttében a népszámlálások mesterségesen

kialakított körülményei is szerepet játszottak, azaz a felmérések során erősen „rásegítettek” a létező asszimilációs folyamatokra.⁶¹

A népszámlálási eredményekkel 1992-re sikerült igazolni a hivatalos román politikai álláspontot, miszerint magyar kérdés Moldvában ma már nem létezik. A moldvai magyar etnikum létéről a román állam hivatalosan nem vesz tudomást, és mivel a csángóságot teljes egészében románként tekintik, az álláspont következményeként a legalapvetőbb kisebbségi jogokat sem biztosítja számukra, kikényszerítve a népcsoport románsághoz való teljes nyelvi és tudati asszimilálódását.

A tényleges helyzet ismeretében ezek után megalapozottnak véljük a kérdést: hányan ismerik még őseik anyanyelvét a moldvai csángók közül?

Hiteles hivatalos adatok híján alább arra teszek kísérletet, hogy a néprajzi terepmunkám során szerzett helyszíni tapasztalatok alapján megbecsüljem a magyarul értő, illetve beszélő moldvai csángók számának alakulását az 1930-as román népszámlálást követő időszakban.⁶²

Moldvában 1980 óta végzek – elsősorban vallási néprajzi jellegű – kutatásokat a katolikus csángók körében. Emellett 1992–1996 között mintegy 110 moldvai településen végeztem a csángó identitástudatra vonatkozó vizsgálatokat. Az alább közölt adatok (lásd 3. táblázat) a kilencvenes évek első felének nyelvi viszonyait tükrözik.

Terepmunkám során igyekeztem felkeresni minden olyan falut, melyben az 1992-es népszámlálás felekezeti adatai, a néprajzi szakirodalom, valamint a helyszíni moldvai közlések alapján még magyarul beszélő lakosságot feltételeztem. Végül is 83 ilyen települést találtam. Elképzelhetőnek tartom, hogy ezeken kívül akad még egy-két olyan kisebb moldvai település, melyek eddig elkerülték a kutatók figyelmét, de amelyeken az idősebbek még beszélnek/értenek magyarul.⁶³ Még ha vannak is ilyen falvak, az ezekben élő magyarok össz-száma semmiképpen nem haladhatja meg a pár száz főt, tehát az összképet nem módosíthatják.

A 3. táblázat számoszlopainak értelmezéséhez fontosnak tartok előrebocsátani néhány módszertani jellegű megjegyzést:

1.) Munkám során azt tapasztaltam, hogy a nyelvvesztés folyamatának előrehaladottsága falvanként változó, ami a generációk anyanyelvi kompetenciájának eltérő voltában érhető tetten. A teljes elrománosodás előtt álló falvakban már csak a legidősebbek beszélnek magyarul, más falvakban a magyar nyelvtudás még a középkorúak körében is általános, és csak a legfiatalabb korosztály nem ért magyarul. A nyelv fennmaradásának ott van a legnagyobb esélye, ahol a gyermekeket is magyarul tanítják. A generációs nyelvhatár a falvak többségében természetesen nem állapítható meg szigorú pontossággal, hiszen a magyar nyelvi kompetencia családonként is változik, mégis e tekintetben nyilvánvalóak a falvak egymás közötti eltérései. (Ezeknek a különbségeknek maguk a moldvai csángók is tudatában vannak, beszélgetőpartnereim véleménye arról, hogy melyik falvakban tudnak jobban vagy kevésbé jól magyarul, általában egybeesett az általam kialakított képpel.) A magyar nyelvtudásban mutatkozó regionális és generációs különbségek mellett egészen a legutóbbi időkig a nemek közötti eltérések is jelentékenyek voltak: a falu zárt terét ritkán elhagyó asszonyok jobban őrizték a nyelvet, mint a nagyobb társadalmi mobilitással rendelkező férfiak.

A magyar nyelvismeretre vonatkozó becsléseim a generációs nyelvhatár körülbelüli megállapításán alapulnak. Ott, ahol a kisgyerekeket a román mellett még magyarul is tanítják, 100 százalékosnak tekintetem a magyar nyelvismeretet. (Olyan falut, ahol a gyerekeket kizárólag magyarul tanítanák, már nem találtam.) Azokban a falvakban, ahol csak nemrég, az elmúlt évtizedekben indult be a nyelvi asszimiláció, a magyarul egyáltalán nem értő gyerekek vagy fiatalok becsült lélekszámát vontam le a katolikusok számából. Azokban a falvakban, ahol a katolikusokon belül csak 10–20 százaléknyi (vagy még ennél is kevesebb) magyarul beszélőt jelzek, már csak a legidősebb korosztály (vagy csak ennek egy része) beszél még magyarul. A magyarul beszélők százalékos arányának megállapításakor figyelembe vettem a lakosság életkor szerinti számbeli megoszlását tükröző 1992-es népszámlálási adatokat.

2.) A nyelvvesztés fokozatairól, a falvak és generációk nyelvtudásában mutatkozó különbségekről, a Moldvát járó utazók és kutatók századok óta folyamatosan tudósítanak. Nyilvánvaló azonban, hogy a modernitás és globalizáció körülményei között a nyelvi-etnikai asszimiláció „hagyományos” folyamatai is megváltoznak. A hagyományos falu kulturális egysége felbomlóban van – elég itt a városra történő ingázásra, a várossal való mindennapi kapcsolattartásra, az iskoláztatásra, a vallásos élet szerveződésére, a tömegkommunikációs eszközök elterjedtségére és a többi akkulturációs tényezőre

gondolnunk –, azaz a moldvai csángóságot ma olyan kulturális hatások érik, melyek a nyelvi asszimilációs folyamatokban mutatkozó korábbi különbségek kiegyenlítődése felé hatnak. A hagyományos világból átöröklődött fokozati különbségek (települések, a generációk és a nemek között) kezdik elveszíteni korábbi jelentőségüket, paraszti kultúrához köthető viszonylag zárt életterek megszűnte, úgy tűnik, a nyelvi asszimilációs folyamatok felgyorsulását, „globalizálódását” is eredményezi.

A modernitás körülményei között végbemenő nyelvi asszimiláció jelenségét jól példázza a városra költöző csángó családok helyzete: ezekben a családokban a gyermekek már egyáltalán nem tanulnak meg magyarul, függetlenül attól, hogy szüleik melyik faluból származnak. A táblázat ezért nem tartalmazza a moldvai (nagy)városokba (Bákó, Románvásár, Jászvásár stb.) betelepült csángó lakosság adatait, akik közül – születési helyüktől függően – bizonyára sokan tudnak még magyarul. A moldvai városok újonnan létesült lakótelepei és iparnegyedei azonban a csángóság gyors, mondhatni azonnali asszimilációjának színterei, úgyhogy ezekben „magyar lakossággal” számolva csak a fenti számadat megalapozatlan „lebegtetéséhez” juthatnánk. (Ellenben feltüntettük a moldvai városoknak azokat a csatolt részeit, peremközseit, ahol a csángók hagyományos, valamikor faluként létező településszerkezetükben élnek, például Onyest, Aknavásár, Szlanikfürdő esetében.)

A modernizációs tényezők hatására bekövetkező kultúraváltás (akkulturáció) és kulturális egyenmősödés (globalizáció) következtében az asszimilációs folyamatok is felgyorsulnak: egyre több olyan asszimilációs jelenséggel találkozunk Moldva-szerre, melyek nem függnek egy-egy közösség vagy csoport nyelvi, kulturális hagyományaitól. Emiatt az asszimilációs folyamatok a hagyományos szemlélettel és módszerekkel – értsd: a települések, vallási közösségek, korosztályok és nemek identitásában, nyelvismeretében mutatkozó különbségek megragadása által – egyre nehezebben írhatók le. A terepmunka és a feldolgozás során mégis ezt a hagyományos identitásszerkezetet figyelembe vevő módszerrel dolgoztam, mert úgy véltem, hogy az említett különbségek – erősen hagyományőrző közösségekről lévén szó – még ma is léteznek a moldvai csángók körében. Nem volt mellékes az sem, hogy úgy véltem: a falvak és generációk nyelvismeretében mutatkozó eltérések megragadása által számszerűsíthető eredményekhez juthatok.

3.) A hagyományos világban az egyén nyelvi kompetenciáinak kialakításában döntő szerepe volt a helyi közösségi nyelvhasználatba való spontán belenevelődésnek. Ma az egyéni nyelvtudás kialakítása egyre inkább választás kérdése is: a szülők tudatosan igyekeznek megfelelni a tágabb társadalmi környezet majdani elvárásainak, és románul beszélnek a gyermekekhez; később a felnövő gyerekek is magukévá teszik ezt az álláspontot, hiszen az iskola, az egyház, a tömegkommunikációs eszközök meggyőzik őket arról, hogy a nagyobb társadalmi presztízzsel rendelkező államnyelvet kell elsajátítaniuk. Általánosnak mondható jelenség, hogy a családban románul tanított gyerekek csak mintegy „véletlenül”, az utcán tanulják meg a helyi magyar tájnyelvet, vagyis a magyar nyelvi kompetencia kialakításában továbbra is a spontán közösségi nyelvhasználaté a vezető szerep. Mivel a magyar nyelv jelentősége a társadalmi kommunikációban csökken, a nyelv átörökítésében is egyre súlyosabb zavarok mutatkoznak.

Ilyen körülmények között a tényleges magyar nyelvismeret nagyon nehezen mérhető – a beszélők stigmatizáltnak érzik a magyar tájnyelvet, tökéletlennek vélt nyelvismeretük miatt szégyellnek magyarul megszólalni, a nagyobb presztízzsel rendelkező államnyelv használata kívánatosabb identifikációt jelent számukra, ezért szívesebben szólnak meg románul stb. –, ezért a nyelvismeret megállapításakor igyekeztem a spontán nyelvhasználat külső megfigyelésére alapozni, s ha kételyek merültek fel bennem, adataimat többször is ellenőriztem. A fontosabb csángó falvakban többször is megfordultam, így bőven volt alkalmam tényleges beszédhelyzeteket is megfigyelni.

3. táblázat
A magyar nyelv helyzete a moldvai csángó falvakban

A település neve ⁶⁴	Összlakosság (1992) ⁶⁵	Katolikusok száma (1992) ⁶⁶	Magyar nyelv- vet ismerők száma ⁶⁷	Magyar nyelvet ismerők aránya (a katolikusok közül) ⁶⁸	Katolikusok száma 1930-ban ⁶⁹
I. Északi csángók					
Szabófalva (Săbăoani)	9 879	9 806	3 000	30%	4 374
Kelgyest (Pildești)	3 779	3 760	3 100	82%	1 506
Újfalva (Traian)	1 045	972	300	31%	339
Jugán (Iugani)	2 061	2 034	50	3%	701
Balusest (Bălușești)	2 262	1 268	600	47%	567
Bargován (Bărgăoani)	1 357	1 055	30	3%	984
Ploszkucény (Ploscuțeni)	2 557	2 199	1 100+30	50% ⁷⁰	1 220
Összesen		21 094	8 180		9 691
II. Déli sz-elő csángók					
Szeketura (Pădureni)	355	345	20	6%	244 ⁷¹
Bogdánfalva (Valea Seacă)	3 125	2 837	2 400+30	85%	2 257 ⁷²
Újfalva (Nicolae Bălcescu)	3 698	3 385	2200	65%	961 ⁷³
Trunk (Galbeni)	1 309	1 299	900	70%	565
Gyoszeny (Gioseni)	3 243	2 288	2 000+400 ⁷⁴	87%	833
Nagypatak (Valea Mare)	? ⁷⁵	2 825 ⁷⁶	2 000	70%	1 773 ⁷⁷
Összesen		12979	9 520		6 633
III. Székelyes csángók					
A.) A Szeret mentén					
Kalugarén (Călugăreni)	833	791	250	31%	409
Lészped (Lespezi)	2 108	1 917	1 917+191	100%	1 058
Rácsila (Gârlenii de Sus)	1 581	1 398	1 398+183	100%	2 35 ⁷⁸
Lilijecs (Lilieci)	1 627	608	200	33%	91
Gerlén (Gârleni)	1 605	252	200	79%	82
Bergyila (Berdilă)	697	57	40	70%	68 ⁷⁹
Terebes (Trebiș)	778	666	10	1% ⁸⁰	330
Lujzikalagor (Luizi-Călugăra)	5 227	5 198	4 700	90%	2 848 ⁸¹
Forrófalva (Fărăoani)	? ⁸²	3 472 ⁸³	2 600	75%	1 757
Klészse (Cleja)	4 331	4 235	3 800	90%	2 249 ⁸⁴
Somoska (Șomușca)	1 666	1 659	1 650	100%	898
Pokolpatak (Valea Mică)	705	676	600	88%	283 ⁸⁵
Újfalva/Dózsa (Gheorghe Doja)	1 057	674	550	81%	261 ⁸⁶
Csík (Ciucani)	493	492	400	81%	179
Külsőrekecsin (F. Răcăciuni)	1 913	1 903	1 903	100%	842
Kápota (Capăta)	304	94	40	42%	129
Berendfalva (Berindești)	1 137 ⁸⁷	371	200	53%	114
Rekecsin (Răcăciuni)	2 781	387	100	25%	244
Magyarfalva (Arini)	1 337	1 325	1 325	100%	843 ⁸⁸
Lábnik (Vladnic)	941	904	904	100%	615 ⁸⁹
Szászkút (Sascut-Sat)	2 178	615	400	65%	399 ⁹⁰
Tamás (Tămași)	1 190	94	10	10%	80
Ketris (Chetriș)	750	505	100	20%	341

A település neve ⁶⁴	Összlakosság (1992) ⁶⁵	Katolikusok száma (1992) ⁶⁶	Magyar nyelv- vet ismerők száma ⁶⁷	Magyar nyelvet ismerők aránya (a katolikusok közül) ⁶⁸	Katolikusok száma 1930-ban ⁶⁹
Furnikár (Furnicari)	518	104	10	10%	69
Összesen		28 397	23 307		14 424
B.) A Tázló mentén					
Frumósza (Frumoasa)	3 550	2 116	1 900+200 ⁹¹	90%	903
Pusztina (Pustiana)	2 070	2 055	2 055	100%	1 153
Ripa Jepi (Bogdănești)	71	45	30	66%	56 ⁹²
Szoloncka (Tărăța)	979	380	80	20%	278 ⁹³
Kukujéc (Cucuieți)	1 363	110	30	27%	109
Szerbek (Florești)	613	540	300	55%	370 ⁹⁴
Esztrugár (Strugari)	1 211	216	40	18%	296 ⁹⁵
Máriafalva/Lărguța (Lărguța)	299	296	250	85%	144
Gajdár (Coman)	931	927	850	91%	411 ⁹⁶
Esztufuj (Stufu)	394	364	250	70%	289
Váliri (Livezi)	905	215	100	46%	138 ⁹⁷
Balanyásza (Bălăneasa)	912	138	20	14%	171
Jenekest (Enăchești)	810	97	20	20%	79
Turluján (Turluianu)	1 145	160	10	6%	61
Gyidráska (Verșești)	1 029	215	20	10%	143
Berzunc (Berzunți)	2 711	774	100	13%	371 ⁹⁸
Berzujok (Bârzulești)	212	122	20	16%	36
Kövesalja (Petricica)	480	126	20	16%	235
Ardeván (Ardeoani)	1 578	48	5	10%	44
Összesen		8 944	6 100		5 287
C.) A Tatros mentén					
Palánka (Palanca)	849	122	20	16%	69
Csügés (Ciugheș)	2 178 ⁹⁹	1 396	1 200+800 ¹⁰⁰	85%	771
Bruszturósza (Brusturoasa)	3 608	746	100	14%	426 ¹⁰¹
Kománfalva (Comănești)	25 020	1 577	200	12%	549 ¹⁰²
Mojnest (Moinești)	25 560	1 365	50	3%	462 ¹⁰³
Dormánfalva (Dărmănești)	13 883	1 623	550 ¹⁰⁴	34%	745
Doftána (Dofteana)	2 920	190	–	0%	463 ¹⁰⁵
– Szálka (Seaca)	455	374	200	53%	–
– Vále Kimpuluj (V. Câmpului)	1 096 ¹⁰⁶	224	20	9%	–
– Bogáta (Bogata)	816	326	30	9%	–
Aknavásár (Târgu Ocna)	13 939	1220	–	0%	2 539 ¹⁰⁷
– Degettes (Păcurele)	860 ¹⁰⁸	235	170	70%	170
– Szalánctorka (Gura Slănic)	–	110	20 ¹⁰⁹	18%	–
Szlanikfürdő (Slănic Moldova)	1 929	494	30	6%	998 ¹¹⁰
– Cserdák (Cerdac)	1 571	559	250+50	42%	–
– Szalánc (Cireșoia)	1 811	1 783	1 110	62%	–
Tatros (Tg. Trotuș)	1 946	1 241	600	50%	1 796 ¹¹¹
– Diószeg (Tuta)	1 949	1 935	1 700	88%	–
Szölőhegy (Pârgărești)	1 202	1 039	800	77%	1 133 ¹¹²
– Újfalu (Satu Nou)	1 699	1 687	1 687	100%	–
– Szitás (Nicorești)	902	901	901	100%	–
– Bahána (Bahna)	594	528	410+40	77%	–

A település neve ⁶⁴	Összlakosság (1992) ⁶⁵	Katolikusok száma (1992) ⁶⁶	Magyar nyelv- vet ismerők száma ⁶⁷	Magyar nyelvet ismerők aránya (a katolikusok közül) ⁶⁸	Katolikusok száma 1930-ban ⁶⁹
Gorzafalva (Grozesti)	6 938	4 018	2 400+100	60%	1 873 ¹¹³
Fűrészfalva (Ferești-Oituz)	1 036	427	300	70%	259
Onyest (Onești)	57 333	5 884	1 500 ¹¹⁴	25%	1 236
Szárzspatak (Valea Seacă)	798 ¹¹⁵	394	100	25%	231
Gutinás (Gutinaș)	592	123	20	16%	148
Prălea (Prălea)	803	660	100	15%	248
Vizánta (Vizantea Mănăstirească) ¹¹⁶	1 658	1 018	700	70%	488
Összesen		32 129	15 158		14 434
Mindösszesen		10 3543	62 265		50 469

A számsorokat értelmezve, az alábbi alapvető következtetésekre juthatunk:

1.) A moldvai katolikusoknak – akiknek legnagyobb részét megalapozott érvek alapján tekintjük magyar származásúnak – ma már csak 43 százaléka (240 038 főből 103 543) él olyan településen, ahol még egyáltalán beszélnek magyarul. Sőt ez utóbbi települések mintegy százezer fős katolikus lakosságának jelentős része is nyelvileg teljesen elrománosodott, úgyhogy a Moldvában élő magyarul is beszélő csángók számát ma mintegy 62 ezer főben állapíthatjuk meg. Ez a moldvai katolikusoknak csak mintegy egynegyedét (25,8 százalékát) jelenti. Ez a szám mégis jelzi azt, hogy a moldvai csángóság egésze még nem veszítette el teljes mértékben anyanyelvét, mint ahogyan ez a legutóbbi román népszámlálásból (1992) kitűnik. (Mint láttuk, a népszámlálás nagyjából ugyanezekben a falvakban csak 525 fő magyar katolikust mutatott ki.)

2.) A táblázatban felsorolt településeken (azaz ott, ahol ma még valamelyeset tudnak magyarul) 1930-ban 50 469 katolikus lakos élt. Ha a magyarul tudók számának, arányának XX. századi alakulását akarjuk megbecsülni, ebből a számból kell kiindulnunk.

Egyfelől teljesen bizonyos, hogy a táblázatban szereplő települések katolikus lakosságának bizonyos része már 1930-ban sem tudott magyarul, hiszen a nyelvvesztés folyamata egyes falvakban már ekkor beindult. A déli csángó falvak közül ide sorolható Szeketura, az északiak közül pedig Jugán, Balusest, Bargován, sőt maga Szabófalva is. A székelyes falvak közül már ekkor erőteljesen románosodott összesen mintegy 40 kisebb falu a Szeret, a Tatros és a Tázló terében. A korabeli híradások fényében az tűnik hihetetlennek, hogy bizonyos településeken ma még mindig találunk magyarul beszélőket. Ha tehát az 1930-ban magyarul beszélők számához akarunk jutni, a népszámlálási összesítés összesítés 50469 fős adatát legalább 5-6 ezer fővel csökkentenünk kell.

Másfelől viszont feltehető, hogy hat-hét évtizeddel ezelőtt néhány, azóta teljesen elrománosodott (tehát a táblázatban ma már nem szereplő), faluban az idősebb generáció egy része még tudott magyarul. Az északi falvak közül biztosan ilyen volt Gyerejest (Gherăești), Dokia (Dochia), a Bákó környékei közül pedig Szeráta (Sărata), Horgyest (Horgești), Valény (Văleni) és talán még néhány kisebb falu.¹¹⁷ Az ezekben 1930-ban még magyarul beszélő öregek száma azonban legfőljebb ezer és kétezer fő között lehetett, tehát a magyarul tudók számát még ennyivel kell megnövelnünk. Következésképpen számításaink szerint az 1930-ban Moldvában magyarul beszélő csángók száma 45 ezer fő körül lehetett, ami az országrész akkori katolikus népességének mintegy 40 százalékát jelentette.¹¹⁸

3.) A magyar nyelvet ismerők, beszélők abszolút száma 1930–1992 között 45 ezer főről 62 ezer főre emelkedett, s ez a 17 ezer fős növekmény 37 százalékos gyarapodást jelent. Ha most a teljes moldvai katolikus lakosság 118 százalékos gyarapodását a magyarul beszélőkre is vonatkoztatjuk, fogalmat alkothatunk a nyelvi asszimiláció arányairól: eszerint az 1930-ra becsült 45 ezer magyarul beszélőnek 1992-re újabb 53 ezer fővel kellett volna gyarapodnia. Másként fogalmazva: nyelvi asszimiláció hiányában magyarul beszélő moldvai csángók lélekszáma mára valóban megközelíthette volna a mitikus kerek számot, a 100 ezer főt. A közel 40 ezer fős asszimilációs veszteség miatt azonban a magyarul beszélők katolikus lakosságon belüli aránya – a mérsékelt gyarapodás ellenére – az

1930-as 41 százalékról 26 százalékra esett vissza. A moldvai csángók demográfiai magatartása eszerint a rendkívül magas népszaporulat mellett a gyors és nagyarányú nyelvi asszimilációval is jellemezhető.

4.) A nyelvi asszimiláció mértéke, intenzitása tekintetében a csángó települések között különbségek mutatkoznak. Emiatt 1930 óta jelentősen módosult a magyar nyelvet ismerők számának és arányának falvankénti megoszlása: bizonyos falvak teljesen vagy csaknem teljesen beolvadtak, másokban ellenben jelentős mértékben nőtt a magyarul (is) beszélők száma.

A szórványhelyzetben lévő csángók esetében, a vegyes lakosságú, esetleg román környezetben fekvő kisebb lélekszámú falvakban – összesen több mint 50 településen – a magyarul beszélők számának csökkenése vagy szinten maradása következett be. (A magyarul tudók növekményének hiánya – pl. Újfalu/Traian, Balusest, Ploszkucény, Szerbek, Onyest esetében – a nagy természetes szaporulat körülményei közepette ugyancsak erős asszimilálódásra utal.)

A magyar nyelvet ismerők abszolút számának 1930–1992 közötti egyértelmű és jelentős növekedése összesen csak mintegy 25–30 településen, a moldvai csángók legnagyobb, legismertebb falvaiban figyelhető meg. Elsősorban az etnikailag homogén, nagyobb lakosságszámmal rendelkező falvakban történt gyarapodás, amelyekben csak az utóbbi egy-két évtizedben vált nyilvánvalóvá az őket is fenyegető nyelvi asszimiláció. (Általában azokról a településekről van szó, ahol a 3. táblázat szerint ma 80 százalék felett van a magyar nyelvet ismerők száma.) Sok faluban a ma magyarul tudók száma eléri az 1930-ban kimutatott katolikusok számának kétszeresét, sőt olykor meg is haladja azt. Az északi csángó falvak közül növekedés csak Kelgyest esetében tapasztalható, a többi településeken nemcsak a magyarul beszélők aránya, hanem abszolút száma is erősen visszaesett, ez a magyar nyelvsziget tehát a teljes eltűnés küszöbén áll. Csak valamelyest kedvezőbb a helyzet a déli csángók esetében, ahol az erősen asszimilálódó Újfalu (N. Bălcescu) és Nagypatak, valamint a déli csángósághoz csak fenntartásokkal sorolható Gyoszény mutat jelentősebb növekedést. A gyarapodás legnagyobb része voltaképpen az etnikailag jobbra homogén székelyes falvaknak tulajdonítható, ahol néhány kedvező tényező (pl. a magyar irodalmi nyelvhez közelebbi nyelvváltozat, a falvak Székelyföldre való közelebbi fekvése és a kapcsolatok intenzívebb jellege, a betelepülés újabbleletűsége és a magyar etnikai származástudat élőbb mivolta, a román népesség hiánya, az ötvenes évek magyar iskoláinak emléke stb.) késleltette a nyelvi asszimilációt. Az ide sorolható húsz falu: Lészped, Lujzikalagor, Forrófalva, Klézse, Somoska, Pokolpatak, Csík, Külsőrekecsin, Magyarfalva, Lábnik, Frumósza, Pusztina, Larguca, Gajdár, Csügs, Diószeg, Szőlőhegy, Szitás, Újfalu (Satu Nou), Bahána.

A magyar nyelvet ismerők számának alakulására vonatkozó „pozitív egyenleg” kétségkívül rendkívül megtévesztő lenne, ha nem hangsúlyoznánk, hogy a magas természetes szaporulatnak tulajdonítható növekedés a ma már mindenhol erőteljesen ható nyelvi asszimiláció közepette, legtöbbször annak ellenére jött létre. A számsorok ezért még ott is növekedést mutatnak, ahol a fiatalok ma már nem, vagy alig értenek magyarul. (Újfalu/N. Bălcescu, Trunk, Lilijecs, Gírlény, Tatros, Gorzafalva, Fűrészfalva, Vizánta stb.) Azonban ezek a számok ma már nem mindig magyar anyanyelvűséget jelentenek, mégcsak nem is mindennapi és gyakori magyar nyelvhasználatra utalnak, hanem olykor csak a magyar nyelv valamelyes ismeretéről tanúskodnak. Sok település esetében a nyelvi asszimiláció előrehaladott állapotában lévő, jobbra románul beszélő fiatalokról van szó, akik bizonyos élethelyzetekben második nyelvként képesek egy magyar tájnyelvet használni, de nem bizonyos, hogy ezt a nyelvet utódaikra át is fogják örökíteni. Eszerint tehát a magyar nyelvet ismerők számának 1930–1992 közötti mintegy 17 ezer főre becsült, a népszaporulat mértékéhez képest csekély növekménye rendkívül „törékeny”, nem vetíti előre a további növekedés távlatait. Hatvan–hetven évvel korábban ugyanis egy magyar tájnyelvi változat a beszélők „első” nyelvváltozata, anyanyelve volt, kifejezte a hagyományos falu életvilágának egészét. Azóta a modernizáció és a nagyobb társadalmi mobilitás körülményei közepette ez a tájnyelv veszített korábbi jelentőségéből, a fiatalok esetében – legjobb esetben – „második” nyelvvé degradálódott, melyen nyilvános térben szégyellnek megszólalni. Tehát az 1930-ra, illetve 1992-re vonatkoztatott „magyar nyelvismeret” összevetésekor tudatában kell lennünk annak, hogy nem azonos minőségeket hasonlítunk össze.

6. Nyelvismeret és etnikai identitás. Néhány következtetés

E fentebb közölt demográfiai számadatok megerősítik azt a nyelvészek, néprajzkutatók, politológusok, közírók által jelzett tényt, hogy a moldvai csángók körében ma is erőteljes asszimilációs folyamatok zajlanak, és rávilágítanak ennek arányaira. A számok nyelve nem alkalmas viszont arra, hogy általa megérthessük a nyelvismeret és az etnikai-nemzeti identitástudat viszonyát: Vajon miért lehetséges az, hogy Moldvában a magyar identitás feladása megelőzi a nyelvi asszimilációt? (Gondoljunk arra, hogy Európában sok olyan etnikai csoport létezik, amelyik a nyelvvesztés után is megőrzi sajátos csoport-identitását.) Vajon mi magyarítja az egyes csángó falvak esetében tapasztalható rendkívül gyors, már egy-két generáció alatt bekövetkező teljes nyelvvesztést?

Végezetül néhány olyan adalékkal szeretnénk szolgálni az egészen sajátos, a Kárpát-medencében élő magyar néprajzi csoportokétól elütő moldvai csángó identitás kérdéséhez¹¹⁹, amelyek révén közelebb juthatunk a jelen tanulmány számsoraiból kitűnő asszimilációs folyamatok megértéséhez.

A moldvai csángó identitást máig döntően határozza meg az tény, hogy ez az egyetlen olyan etnikai csoport, amely a XIX. század első felében kimaradt azokból a nagy történelmi folyamatokból, amelyek a modern polgári magyar nemzetet megteremtették (nyelvújítás, a reformkor politikai és kulturális mozgalmi, az 1848-as szabadságharc), és így voltaképpen nem is vált a polgári magyar nemzet részévé. A magyarsággal való nyilvánvaló nyelvi, kulturális, genetikai stb. azonosság ellenére a polgári nemzetekre jellemzőnek tartott legfontosabb egységesítő tényezőkkel a moldvai csángóság nem rendelkezik.

Szembeötlő például, hogy a magyar nyelvnek a moldvai csángók mindenekelőtt pragmatikus, kommunikatív célokat szolgáló funkciót tulajdonítanak, azaz a nyelvre nem úgy tekintenek mint közösségformáló szimbolikus tényezőre. Egy olyan archaikus viszonyulási módról van itt szó, amely a polgári nemzettudatok kialakulása előtt lehetett érvényben Európában. Mivel ideológiamentesen viszonyulnak a nyelvhasználathoz, a nyelvcsere jelenségét sem valamiféle tragikus veszteségként, hanem a modernizáció szükségszerű velejárójaként fogják fel. (Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a kollektív nyelvcsere ne vezetne az önazonosságukat érintő zavarokhoz, súlyos lelki sérülésekhez.)

A nyelv szimbolikus, közösségformáló funkcióinak kialakulását az is nehezíti, hogy a Moldvában beszélt tájnyelvi változatokat a csángóság nem tekinti a Kárpát-medencében beszélt magyar nyelvvel azonosnak. A román kölcsönszók sokasága és az román ideológiai befolyásolás miatt a helyi szinten beszélt csángó tájnyelvi változatokhoz a román köznyelvet is legalább ugyanannyira közelállónak érzik, mint az erdélyi vagy magyarországi magyarok nyelvét. Egyáltalán nincsenek tudatában annak, hogy a különböző magyar dialektusok egyazon nemzeti nyelv változatai, arra pedig végképpen nem gondolnak, hogy a csángók nyelve is ezen változatok közé sorolandó.

A moldvai csángók közösségi identitástudatának alakulásában tehát a nyelv nem játszik akkora szerepet, mint a Kárpát-medencén belül élő magyarság esetében. A csángó csoport identitás és a nyelvi identitás között nincs szoros kapcsolat. A csángók önmagukhoz legközelebb állónak a többi csángó falvak katolikus lakosságát érzik, függetlenül attól, hogy ezek megőrizték-e eredeti nyelvüket vagy sem. A nyelvhez való szimbolikus viszonyulási mód helyét mindenekelőtt a közös vallás, továbbá a közös életmódbeli körülmények veszik át.

A csángóság körében a polgári nemzettudatra jellemző egyéb szimbolikus viszonyulási módok sem alakultak ki. Egyáltalán nincsenek tudatában például a folklór és a népi kultúra nemzeti értékének, nem tudják, hogy a hagyományos kultúrára lehet úgy tekinteni, mint a nemzeti egységet biztosító kulturális szimbólumra. Hasonló a helyzet a Magyarországon és Erdélyben élő magyarsággal való közös eredet és történelem vonatkozásában is: a moldvai csángóság múlt-tudatát egyre kevésbé határozzák meg azok a távoli múltból szóló néphagyományok melyek egészen a XX. századig őrizték a magyarsággal való történelmi kapcsolatok emlékét. A moldvai magyarság történelme csak a XVI. századig kapcsolódott szorosan össze a Kárpát-medencében élő magyarságéval, s e távoli múlt folklorisztikus emlékei ma már nem számítanak komolyan veendő identifikációs tényezőnek Moldvában. Még a székelyes csángók körében is elhomályosulóban van az erdélyi származás emléke, és egyre

csökken a még ma is létező székelyföldi kapcsolatok jelentősége (pl. csíksomlyói búcsújárás, gazdasági kapcsolatok, rokonság stb.).

Közismert, hogy a modern polgári nemzettudat kialakításához szükséges szimbolikus viszonyulási módokat az értelmiség teremtette meg mindenütt Európában. Moldvában azonban nem alakulhatott ki olyan egyházi vagy világi magyar értelmiség, amely ezt az asszimilációtól veszélyeztetett népcsoportot a magyar polgári nemzetfejlődésbe integrálhatta volna, és amely felvállalhatta volna a magyar „magas kultúra” értékeinek közvetítését a moldvai csángóság felé. Megfelelő intézményi hálózat hiányában, a magyar köznyelv és a magyar írás-olvasás ismeretéről egyáltalán nem beszélhetünk Moldvában, holott mindenekelőtt épp ez a nyelvi feltétel volna szükséges egy magyar jellegű csoport identitás kialakulásához.

Az 1859-ben létrejött, majd az 1877-es orosz–török háború nyomán függetlenült fiatal román állam azt igyekezett elérni, hogy Moldova katolikus népességét előbb nyelvileg asszimilálja, majd az értelmiség tevékenységének köszönhetően román nemzeti identitást alakítson ki a csángóság körében. A csángó szakirodalom a múlt század közepe óta folyamatosan tudósít arról, hogy milyen eszközökkel akadályozzák meg a moldvai magyar értelmiség és intézményi hálózat kialakulását előrevetítő törekvéseket. A román illetékesek (politikai adminisztráció, egyházi és világi vezető értelmiség, újabban a tömegkommunikációs eszközök) ehelyett mindig nagy gondot fordítottak arra, hogy a csángó területekre román nacionalista szellemben nevelt papok, tanítók, hivatalnokok kerüljenek, akik a nemzettudatot alakító legfontosabb kérdésekben a hivatalos ideológia álláspontját (pl. a csángók elmagyarosított románok, a római katolikusok voltaképpen román katolikusok, a csángó „madárnyelvet” szégyellni kell stb.) közvetítsék a tömegek fele.

A román katolikus egyházi értelmiség kialakulása az 1884-ben felállított jászvásári püspökség papneveldéjének, később nyomdáinak, kántorképzőinek tulajdonítható. Ilyen módon sikerült elérni, hogy a katolikus vallás, mely több évszázadon át a moldvai magyar etnikum románságtól való elkülönülésének, a magyar nyelvűség fennmaradásának legfontosabb tényezője volt, a XIX. század végétől a románosítás eszközévé lett. A modern állami iskolahálózat kialakulása óta Moldvában kizárólag az állam nyelvén működnek iskolák. Számos híradás tanúskodik arról, hogy ezek tanítói tiltották, büntették a tanulók magyar nyelvhasználatát, arra ösztönözve a szülőket, hogy gyermekeikkel családi körben is románul beszéljenek. (Ma a nyelvhasználatba való ilyen durva beavatkozásokra egyre kevésbé van szükség, hiszen alig van már falu, ahol az iskolás korúak egymás közti kommunikációja még magyarul zajlik.) A kommunista diktatúra első éveiben, 1948–1953 között, a Magyar Népi Szövetség mintegy 40–50 faluban tartott fenn ugyan magyar iskolákat is, de ezeknek különböző okok folytán – többnyire csak osztatlan, gyengén felszerelt I–IV. osztályos iskolák voltak, tanerőik jelentős részét büntetésükpen helyezték Moldvába, kommunista jellegük miatt a vallásos lakosság ellenszenvvel tekintett rájuk, a helyi román értelmiség a lakosságot folyamatosan bujtogatta ellenük, a legtöbb faluban tiszavirág életűeknek bizonyultak stb. – nem volt különösebb jelentőségük a nemzeti identitás alakításában.

A moldvai csángóság történelme, főként a XIX–XX. századi „különutas” fejlődés, magyarázza a csángóság körében zajló asszimilációs folyamatok sajátosságait. Mivel a nyelvhasználat és a közösségi identitástudat között nincs szoros kapcsolat, külön kell kezelnünk a két fajta asszimilációt kifejező számsorokat:

1.) A magyar nyelvismeretet illetően a fent közölt, falusorosan is lebontott (tehát tételenként is ellenőrizhető), helyszíni vizsgálatokra alapozott 62 ezer fős végösszeget tartom reálisnak. Noha nem hivatalos adatról, hanem csak helyszíni felmérés eredményeként készült becslésről van szó, az így kapott számadat nyilvánosságra hozatala mégis fontos, mert miközben a román hivatalos szemlélet kategorikusan a népszámlálások által „igazoltnak” vélt „nulla változat” mellett foglal állást,¹²⁰ a mégiscsak létező csángó probléma iránt érdeklődő magyar és nem magyar szakemberek, (művelődés)politikusok stb. egyáltalán nem rendelkeznek felhasználható adatokkal. A politikai diskurzusokban és a publicisztikai közleményekben megjelent számok az utóbbi évtizedekben teljesen légből kapottak voltak, és rendkívül extrém határértékek között mozogtak. (A globális becslések – a megszólaló politikai pártállásától, vagyis a csángó kérdés „megoldására” vonatkozó személyes elképzeléseitől függően – valahol 4 ezer és 400 ezer fő között állapodtak meg.) Úgy vélem, ilyen körülmények között a fenti falusoros közlésnek – jobb híján – lehet valamiféle társadalmi és tudományos „haszna”.

2.) A moldvai csángók nemzeti identitását illetően számszerűsíthető becslésekbe nem bocsátkozhatunk. Az a bizonytalan, konfúz és ellentmondásos tudati állapot, amiben ma a moldvai csángóság él, nem fejezhető ki a számok nyelvén, a jelenség tényleges megragadása talán egyedi esetelemzések révén volna lehetséges. Mindez természetesen azt is jelenti, hogy a XX. századi hivatalos népszámlálások nemzetiségi adatai, melyek 1992-re ugyancsak a „nulla változathoz” jutottak, voltaképpen semmit sem mondanak erről az állapotról.

Irodalom

ALMANAHUL „Presa Bună” 1995. Iași (A Jászvásári Római Katolikus Püspökség Évkönyve)

AUNER Károly

1908 A romániai magyar telepek történeti vázlata. Temesvár

BAKER, Robin

1997 On the Origin of the Moldavian Csángos. The Slavonic and East European Review Vol. 75. No. 4. 658–680.

BENDA Kálmán szerk.

1989 Moldvai csángó-magyar okmánytár. I–II. Budapest

BENKŐ Loránd

1990 A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből. Budapest (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 188.)

BUCUR Ioan Micu

1997 Incerări violente de maghiarizare a „ceangăilor” români. 1944–1997. București

CĂLINESCU, Gheorghe szerk.

1925–1939 Diplomatarium Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani. I–IV. Roma, Vol. 1. (1925); Vol. 2. (1930); Vol. 3. (1934.); Vol. 4. (1939)

CÂNDEA, Romulus

1917 Catolicismul în Moldova în secolul al XVII-lea. Sibiu (Nagyszeben)

CSOMA Gergely–BOGDÁNFALVY János

1993 Népszámlálás a moldvai csángó falvakban. In: Halász Péter szerk.: „Megfog vala apóm szokcor kezemtől...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére. Budapest, 165–167.

DOMOKOS Pál Péter

1931 A moldvai magyarság. Csíksomlyó (bőv. 5. kiad.: Budapest 1987.)

1938 A moldvai magyarság történeti számadatai. Hitel 295–308. (Változatlan újrakiadása: Honismeret XIV. évf. 1986. 3. sz. 16–22.)

ELEKES Lajos

1940 A román fejlődés alapvetése. Századok 278–313., 361–404.

GUNDA Béla

1988 A moldvai magyarok eredete. Magyar Nyelv 1. sz., 12–24.

GYÖRFFY István

1942 A romániai magyarság sorsa. In: Magyar nép – magyar föld. Budapest, 450–465.

HAJDU Mihály

1980 Az 1646–47. évi Bandinus féle összeírás névstatistikái. Budapest (Magyar Személynévi Adattárak 30.)

HALÁSZ Péter

1992 A moldvai magyarok Románia Nagy Földrajzi Szótárában (1898). Honismeret XX. évf. 4. 56–59.

HORVÁTH Antal

1994 Strămoșii catolicilor din Moldova. Documente istorice. 1227–1702. Sf. Gheorghe (Sepsiszentgyörgy)

IORDAN, Iorgu

1963 Toponimia românească. București

1983 Dicționar al numelor de familie românești. București

JERNEY János

1851 Keleti utazása a „Magyarok” őshelyeinek kinyomozása végett. 1844 és 1845. Pest, I–II.

KÓS Károly, Dr. – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő, Dr.

1981 Moldvai csángó népművészet. Bukarest

LAHOVARI, George Ioan – BRĂTIANU, C.I. – TOCILESCU, Grigore G.

1898–1902 Marele Dicționar Geografic al României. I–V. București

LECCA, O[ctav] G[eorge].

1937 Dicționar istoric, arheologic și geografic al României. București

LÜKŐ Gábor

1936 A moldvai csángók. I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal. Budapest (Néprajzi Füzetek 3.)

MAKKAI László

1936 A milkói (kun) püspökség és népei. Debrecen

MANUILĂ, Sabin

1938 Recensământul general al populației României din 29. decembrie 1930. II. București

MĂRTINAȘ, Dumitru

1985 Originea ceangăilor din Moldova. București

MIKECS László

1941 Csángók. Budapest 444. p. (reprint kiad.: 1989)

1943 A Kárpátokon túli magyarság. In: Deér József – Gáldi László szerk.: Magyarok és románok. I. Budapest, 441–507.

MUNKÁCSI Bernát

1902 A moldvai csángók eredete. Ethnographia 433–440.

NĂSTASE, Gh. I.

1934, 1935 Ungurii din Moldova la 1646 după „Codex Bandinus”. Arhivele Basarabiei VI. (1934) 397–414. és VII. (1935) 74–88.

RACOVITĂ, Ortensia

1895 Dicționar geografic al jud. Bacău. București

RECENSĂMÂNTUL populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Structura etnică și confesională a populației. București, 1995.

ROSETTI, Radu

1905 Despre ungurii și episcopiile catolice din Moldova. București

RUBINYI Mózes

1901 A moldvai csángók múltja és jelene. Ethnographia 115–124., 166–175.

SZABADOS Mihály

1989 A moldvai magyarok a román népszámlálások tükrében. In: Magyarságkutatás. A Magyar-ságkutató Intézet Évkönyve. Budapest, 89–102.

SZABÓ T. Attila

1959 A moldvai csángó nyelvjárás kutatása. Magyar Nyelvjárások V. Budapest 3–38. (In: Nyelv és irodalom. V. Bukarest, 1981. 482–527., 599–609.)

TÁNCZOS Vilmos

1997 Hányan vannak a moldvai csángók? Magyar Kisebbség. Új folyam, III. évf. 1–2. 370–390. (Angol fordításban, térképmelléklettel a Teleki László Alapítvány különfüzeteként: Hungarians in Moldavia. Teleki László Foundation. Institute for Central European Studies. Budapest, April 1998. No. 8.)

TREBICI, Vladimir

1995 Demografie contemporană. Academia Română. Centrul de Cercetări demografice. București

1996 Minoritățile naționale din România: prezent și estimăție prospectivă. Revista de cercetări sociale. Anul 3. 1. 106–123.

VARGA E. ÁRPÁD

1998 Hiteles vagy harci statisztika? Az 1992. januári romániai népszámlálás kérdőjelei. In: Uő: Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből. Budapest, 220–239.

VERESS Endre

1934 A moldvai csángók származása és neve. Erdélyi Múzeum XXXIX, 29–64.

Jegyzetek

¹ A tanulmány alapjául szolgáló terepkutatást a Teleki László Alapítvány támogatta.

² Ilyen értelemben nyilatkoznak a következő munkák: LAHOVARI et alii 1898–1902, ROSETTI 1905, AUNER 1908, NĂSTASE 1934/1935. A nemzetközi szakirodalomból kiemelem Robin Baker nemrégiben megjelent tanulmányát. A jól tájékozott szerző felsorakoztatja a vitatott kérdésekkel kapcsolatos legfontosabb nyelvészeti, néprajzi és történettudományi érveket, majd arra az álláspontra helyezkedik, hogy a moldvai csángók első csoportjait a középkorban a magyar királyok telepítették Moldvába. (BAKER 1997) A csángók magyar eredetét csak a román nemzetállami ideológia jegyében fogant áltudományos munkák tagadják. (pl. MĂRTINAȘ 1985, BUCUR 1997.)

³ Legfeljebb néhány olyan szakmunkát említhetünk, melyek olyan történelmi tényeket tárnak fel, vagy olyan földrajzi név- és családnévanyagra vonatkozó nyelvi adatokat tartalmaznak, amelyek alapján egy ilyen jellegű tudományos hipotézis megfogalmazható. Például: RACOVITĂ 1895, LAHOVARI et alii 1898–1902, CÂNDEA 1917, LÜKŐ 1936, MAKKA 1936, LECCA 1937, NĂSTASE 1934–1935, MIKECS 1941 és 1943, IORDAN 1963 és 1983, HAJDU 1980, BENKŐ 1990 stb.

⁴ Például az Ungureni, Secueni, Slobozia, Bejenari stb. típusú nevek.

⁵ BENKŐ 1990. 6., GUNDA 1988. 12–13., SZABÓ T. 1981. 520.

⁶ LÜKŐ 1936, MIKECS 1941

⁷ BENKŐ 1990

⁸ JERNEY 1851, MUNKÁCSI 1902, VERESS 1934

⁹ RUBINYI 1901, DOMOKOS 1931, GUNDA 1988

¹⁰ AUNER 1908, LÜKŐ 1936, NĂSTASE 1934, MIKECS 1941 és 1943, BENDA 1989, BENKŐ 1990

¹¹ LÜKŐ 1936, NĂSTASE 1934, MIKECS 1941 és 1943, BENDA 1989

¹² BENKŐ 1990

¹³ LÜKŐ 1936, MIKECS 1941

¹⁴ MĂRTINAȘ 1985, BUCUR 1997

¹⁵ Lásd: CĂLINESCU 1925–1939, DOMOKOS 1987, BENDA 1989, HORVÁTH 1994

¹⁶ ROSETTI 1905, VERESS 1934, LÜKŐ 1936, MIKECS 1943, BENKŐ 1990

¹⁷ KÓS – NAGY – SZENTIMREI 1981

¹⁸ DOMOKOS 1938, MIKECS 1941, BENDA 1989

¹⁹ MIKECS 1941. 246.

²⁰ ELEKES 1940. 371.; MIKECS, uo.

²¹ MIKECS 1941. 168–178., BENDA 1989. 35–37.

²² MIKECS 1941. 158–165.

²³ KÓS – NAGY – SZENTIMREI 1981. 17–22.

²⁴ SZABÓ T. 1981. 518.

²⁵ LÜKŐ 1936, SZABÓ T. 1981.

²⁶ Szabados Mihály a Magyarságkutató Intézet 1989-es évkönyvében publikált szakszerű tanulmánya (SZABADOS 1989) még az 1992-es népszámlálási felmérés előtt készült. A román népszámlálási eredményekre alapozó szerző 1930 után semmiféle adattal nem rendelkezik, így még a moldvai katolikusok abszolút számának alakulását illetően is csak becslésekre szorítkozhat.

²⁷ A XVII. századból és a XVIII. század első feléből származó egyházi összeírások – a viszonylag pontosnak tekinthető Bandinus-féltől leszámítva – mind erősen hiányosak, a moldvai magyarok száma az általuk közöltnél valószínűleg mindig magasabb volt. Adataikat elsőként Domokos Pál Péter foglalta össze. (DOMOKOS 1938.)

²⁸ Auner könyvének végén (78–83.) a katolikusok számát a jászvásári egyházmegye 1902. évre kibocsátott sematizmusa alapján összegzi, de csak azokat a falvakat sorolja fel, amelyekről könyvében szó volt, vagy ahol a katolikusok száma meghaladja a 100 főt. Emiatt az általa közölt végösszeg (64 601 fő) jóval kisebb a moldvai katolikusok akkori tényleges számánál. Ily módon számított adatát a későbbi irodalom (pl. Mikecs) is átveszi. Hitelesnek az 1899-es népszámlálás által közölt 88 803 fős adatot kell elfogadnunk, figyelembe véve, hogy a népszámlálási felmérésben olyan ideiglenesen Moldvában tartózkodó katolikusok is szerepelnek, akik munkavállalás céljából (erdőkitermelés, vasútépítés, sóbányák stb.) érkeztek az Osztrák–Magyar Monarchiából. A népszámlálás ugyancsak a katolikusok közé számítja az Erdélyből jött román görög katolikusokat (ezek folyamatosan tértek át a görögkeleti vallásra) és a mintegy 2 ezer olasz erdőmunkást. (GYÖRFFY 1942. 459.)

²⁹ SCĂRĂTESCU, I.: Statistica demografică a României. Extras din Buletinul Statistic al României. 1921. Nr. 6–7. 55., 70.

Az 1912-es népszámlálás Moldva területén 97 771 katolikust talált, de ebből csak 77 227 fő volt román állampolgár. A külföldi állampolgárok száma 19 429 fő volt (közülük 8226 magyar állampolgár), hontalonnak minősítettek 1103 katolikus személyt. Feltehető, hogy az ideiglenesen vendégmunkásként Moldvában tartózkodó katolikusok (például székelyek) egy része később visszatért eredeti hazájába, de jelentős lehetett a Moldvában végleg letelepedett, a csángósághoz asszimilálódott külföldiek száma is. Az erdélyi eredetű görög katolikus románok zömükben ortodox hitre tértek, és a moldvai románsághoz asszimilálódtak. Ezeket a demográfiai mozgásokat nem tudjuk számszerűségükben megragadni.

³⁰ Lásd: MANUILĂ 1938. Bukovina és – természetesen – Besszarábia nélkül. A moldvai katolikusok 1930-as népszámlálási adatait falvanként bontásban közli DOMOKOS Pál Péter (1987. 521–535.) a népszámlálási eredményeket közlétező román hivatalos kiadvány (Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930, Vol. II. neam, limbă maternă, religie. București, 1938.) alapján.

³¹ A moldvai megyékben a mai közigazgatási határok között összesen 243 133 katolikus él (Bacău: 125 805, Neamț: 62 374, Iași: 39 627, Vaslui: 6924, Vrancea: 5075, Galați: 2463 és Botoșani: 865 fő. Ez a szám azonban magában foglalja az egykori Csík megyétől az 1960-as évek elején Bacăuhoz csatolt Gyimesbükk adatait is. A községben 1992-ben összeírt 3095 katolikus (illetőleg 2933 magyar nemzetiségű) lakost nem számíthatjuk a moldvai csángók közé. Az összesített szám továbbá nem tartalmazza Suceava megye 9542 fős katolikus lakosságát, mivel a megye területe csaknem teljes egészében a hajdani Bukovinához tartozik, amelynek adatai az 1930-as közlés Moldvára vonatkozó összesítésében sem szerepelnek. Ma Suceava megye katolikusainak több mint fele (4882 fő) lengyel, német és ukrán etnikumú, tehát nincs köze a csángósághoz.

³² Az 1992-es népszámlálás Erdélyben 79 337 román nemzetiségű római katolikust mutatott ki. Többségük Dél-Erdély iparvidékein – Temes (14 436), Brassó (9835), Hunyad (9119), Krassó-Szörény (6269), Arad (5742), Szeben (2000) megyékben – és a Székelyföldön – Hargita (3357), Kovászna (2829), Maros (2091) megyékben – városokban él. Mivel az utóbbi évtizedekben ezek a területek voltak az Erdélybe áramló moldvai románság célpontjai, joggal feltételezhetjük, hogy a magukat románként valló közel 80 ezer erdélyi katolikus nagyobbik része csángó származású, a többiek pedig az asszimilálódott erdélyi magyarok, németek, szlovákok stb. köréből kerülnek ki. A moldvai csángók erdélyi jelenlétéről egyházi híradások is tudósítanak.

A Kárpátoktól délre a Plojest környéki köolajvidék, Konstanca tengeri kikötő és mindenekelőtt maga Bukarest főváros voltak a csángó kirajzás célpontjai.

³³ A magyar kutatók közül többen is rámutattak ezek érdemeire. Lásd például: SZABADOS 1989, HALÁSZ 1992.

³⁴ Population de la Moldavie, 1859. București, é. n.

³⁵ LAHOVARI et alii 1898–1902. Vol. I–V.

³⁶ A magyar kutatók figyelmét főleg a demográfiai adatok keltették fel (DOMOKOS 1938 és 1987, SZABADOS 1989), egyéb tekintetben – például a közölt moldvai helynévanyag vonatkozásában – nem történt feldolgozás. Domokos Pál Péter a moldvai magyarság történeteinek számadatait összegző tanulmányában 1938-ban a szótár alapján 71 olyan moldvai települést sorol fel, ahol magyarok (is) élnek, közölve az összlakosság számát, illetve a nemzetiségi megoszlás adatait (DOMOKOS 1938), a szótár csángó falvakra vonatkozó szócikkeit közli A moldvai magyarságban (DOMOKOS 1987. 119–124.)

³⁷ Szabados Mihály számításai szerint Bakó és Roman megye ama 31 községében ahol a Nagy Földrajzi Szótár magyar etnikumúakat jelez, a magyarok arányszáma a XIX. század utolsó négy évtizedében 89,6 százalékról 71,1 százalékra csökkent, tehát „harmincöt év alatt a magyar nemzetiségűek egyharmada románná vált”. (SZABADOS 1989. 94–95.) Szabados az 1859-es nemzetiségi adatokat a két megye teljes katolikus lakosságára vonatkoztatja (89,6%), s mivel 1898-ból ilyen adattal nem rendelkezik, csak a Marele Dicționar Geograficban említett 31 falu katolikus lakosságán belül számolva jut a 71,1 százalékos arányszámhoz. A teljes megyeterületeket tekintve azonban még nagyobb mérvű asszimilációra lehetne következtetni: a szótár Roman megye 23 123 fő katolikus lakosából magyarként említ 8728 főt (az 1859-es 94,6% helyett 37,7%), Bákó megye 35 489 fő katolikusából pedig 15 538 főt (86,6% helyett 43,7%). A beolvadás azonban a valóságban korántsem volt ilyen mértékű: a forrásmunka ugyanis nem tesz említést több teljesen magyar lakosságú faluról, s a szórványmagyarsággal rendelkező nem említett falvak lakosságszáma is jelentékeny. A szótár ezen hiányosságait Domokos Pál Péter sorolja fel, aki a Hítelben megjelent tanulmányában 71 olyan moldvai települést említ, ahol magyarok is élnek (DOMOKOS 1938. 304–308.) A Lükő Gábor által közölt több száz falunevet felsorakoztató lista (LÜKŐ 1936), illetve térképmelléklet nem pontos, sok olyan helyen nem tüntet fel magyarokat, ahol még ma is élnek, illetve magyar lakosságot jelez ott is, ahol ennek léte fölöttébb kérdéses. Noha hivatalos forrásból származó adatokról van szó, a Nagy Földrajzi Szótár felméréseinek körülményei ismeretlenek: nem tudjuk, hogy egy-egy csángó falu katolikus lakosságán belül milyen ismérvek alapján minősítették a lakosság egy részét magyarnak, másrészt románnak. Az asszimiláció mértékének becslése során továbbá figyelembe kell vennünk azt is, hogy a katolikusok 1899-es népszámlálás szerinti össz-lélekszáma magában foglalja az Erdélyből 1859 óta érkezett nem magyar etnikumúakat is.

³⁸ Erre vonatkozóan lásd Szabados Mihály számításait. (1989. 91–93.)

³⁹ Vannak, akik az 1992-es népszámlálás esetében még a felekezeti hovatartozásra vonatkozó adatok hitelességét is megkérdőjelezzik, hiszen a felmérés idején a moldvai katolikus egyház képviselői több helyen is arról tudósítottak, hogy a népszámlálási biztosok a katolikus híveket ortodoxoknak tüntetik fel. Ha történt is ilyen eset, ez az összképet alig módosította, hiszen az egyház közzétett belső statisztikái (lásd a jászvásári püspökség Almanahul „Presa Bună” címmel évenként megjelentetett évkönyveit) és a népszámlálási felmérés között alig van számottevő eltérés.

⁴⁰ Az előbb említett demográfiai tanulmány (SZABADOS 1989) kimutatja, hogy az 1930-as népszámlálás főleg ott jelez magyar anyanyelvű, illetve eredetű („originea etnică”) lakosságot, ahol a katolikusok szórványban, többé-kevésbé már elrománosodva élnek, ott ellenben, ahol többen él a moldvai magyarság, a felmérés egyáltalán nem akar tudni róluk.

⁴¹ A második világháború után a következő csángó tárgyú néprajzi kötetek jelentek meg: BOSNYÁK Sándor: A moldvai magyarok hitvilága. Budapest, 1980. (Folklór Archivum 12.); DOMOKOS Pál Péter – RAJECZKY Benjamin: Csángó népzene. I–III. Budapest, 1956, 1961, 1991.; FARAGÓ József – JAGAMAS János: Moldvai csángó népdalok és népballadák. Bukarest, 1954.; HALÁSZ Péter szerk.: „Megfog vala apóm szokcor kezemtől...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére. Budapest, 1993.; HEGEDŰS Lajos: Moldvai csángó népmesék és beszélgetések. Néprajzi szövegek moldvai telepeseiktől. Budapest, 1952.; KALLÓS Zoltán: Balladák könyve. Bukarest, 1970.; Uő.: Új guzsalyam mellett. Egy klézsei asszony énekei. Bukarest, 1973.; Uő.: Ez az utazólevelem. Balladák új könyve. Budapest, 1996.; Dr. KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – Dr. NAGY Jenő: Moldvai csángó népművészet. Bukarest, 1981.; PÉTERBENCZE Anikó szerk.: „Moldovának szíp táiaind szüitem...” Magyarországi csángó fesztivál és konferencia. Jászberény, 1993.; POZSONY Ferenc: Szeret vize martján. Moldvai csángómagyar népköltészet. Kolozsvár, 1995.; SERES András – SZABÓ Csaba: Csángómagyar daloskönyv. Moldva 1972–1988. Budapest, é. n.; TÁNCZOS Vilmos: Gyöngyökkel gyökereztél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok. Csíkszereda, 1995.; VERESS Sándor: Moldvai gyűjtés. Budapest, 1989. (Magyar Népköltési Gyűjtemény XVI.); VIGA Gyula szerk.: Tanulmányok és közlemények a moldvai magyarokról. A Néprajzi Látóhatár tematikus száma. III. évf. 1994. 1–2.

A történeti és nyelvészeti munkák, riportkötetek, szépirodalmi művek felsorolásától eltekintünk. A téma iránt érdeklődő további bibliográfiai adatokat találhat a HALÁSZ Péter által összeállított hiányt pótló füzetben (A moldvai magyarság bibliográfiája. Budapest, 1996), mely előrevetíti a csángó irodalom majdani szakszerű, teljességre törvő könyvészeti feldolgozásának lehetőségét.

⁴² Egy részük – legalább 15 ezer fő – külföldi honos. (Lásd még az 1912-es adatokat.)

⁴³ A Marele Dicționar Geografic al României ennyi katolikuszt minősít magyar anyanyelvűnek Bákó megye 19 és Román megye 12 községében. (SZABADOS 1989. 94) Ezen felül magyar anyanyelvűek éltek még néhány további faluban is (pl. az Aknávásár körüli katolikus falvakban), amelyek magyar lakosságáról a szótár nem tesz említést. Ezeket a – gyakran színmagyar – településeket helyszíni tapasztalatai alapján helyesen jelöli meg Do-

mokos Pál Péter (DOMOKOS 1938. 304–308.). E falvak többségében még ma is él a magyar nyelv. (Lásd a jelen tanulmány 3. táblázatát.) A magyar anyanyelvűek száma tehát a századfordulón jóval nagyobb volt a szótár által közölnél.

⁴⁴ Ebből román állampolgár 77 227 fő (3,6%), külföldi állampolgár 19 429 fő (0,9%, amiből magyar állampolgár 8226 fő, azaz 0,4%), hontalan 1103 fő (0,1%), ismeretlen 12 fő (0,0%).

⁴⁵ Forrás: SCĂRLĂTESCU, I.: Statistica demografică a României. Extras din Buletinul Statistic al României. 1921. Nr. 6–7. 55. 70. p.

⁴⁶ Anyanyelvi adat. Nemzetiség szerint ugyanekkor magyarnak minősítettek 20 964 lakost.

⁴⁷ Forrás: MANUIȚĂ 1938.

⁴⁸ Etnikai eredet szerint.

⁴⁹ Recensământul general al României din 1941 6 aprilie. Date sumare provizorii. București, 1944. XI. p.

⁵⁰ Anyanyelv szerint.

⁵¹ GOLOPENȚIA A. – GEORGESCU, D. C.: Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultate provizorii ale recensământului. Extras din Probleme Economice. 1948. Nr. 2. 38.

⁵² Az 1992-es közigazgatási beosztás szerint, Suceava megye és Gyimesbükk nélkül.

⁵³ Nemzetiség szerint. Anyanyelv szerint kb. 15 ezer fő. (Az 1992-es közigazgatási beosztás szerint 1956–1977 között csak a nemzetiség szerinti adatok állnak rendelkezésre. Anyanyelvi adatokat 1956-ban és 1966-ban csak a korabeli tartomány szinten ismerünk.)

⁵⁴ Az 1992-es közigazgatási beosztás szerint, Suceava megye és Gyimesbükk nélkül.

⁵⁵ Nemzetiségi adat. Anyanyelv szerint kb. 7 ezer fő.

⁵⁶ Suceava megye és Gyimesbükk nélkül.

⁵⁷ Nemzetiségi adat.

⁵⁸ Suceava megye és Gyimesbükk nélkül.

⁵⁹ Nemzetiségi adat. (Anyanyelv szerint 3118 fő.) Közülük 1826 a római katolikusok száma.

⁶⁰ Forrás: Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Structura etnică și confesională a populației. București, 1995.

⁶¹ A sajtóban több helyszíni riport is megjelent, amelyek fényében az 1992-es felmérés korrektsége erősen megkérdőjelezhető. A kolozsvári Felebarátban (1992/1–2. szám), a bukaresti Romániai Magyar Szóban (1992. ápr. 11–12. melléklet a-b. old.) és a Kapuban (1992. 5. sz. 53–55.) Vetési László számol be a létszpedi népszámlálásról. A népszámlálás idején Moldvában tartózkodó Csoma Gergely – Bogdánfalvy János szerzőpáros konkrét esetekkel példázza a moldvai katolikus papság felsőbb utasításra folytatott magyarellenes propagandáját és a népszámlálási biztosok szabálysértéseit. (1993. 165–167.) Az RMSZ 1993. ápr. 23-iki száma a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének elítélő nyilatkozatát közli. A csángó lakosságot megfélemlítő akciókról Kallós Zoltán folklórkutató a Magyar Televízió Panoráma című adásában számolt be 1992. január 24-én. Több lap is közölte Percă Margareta szabófalvi népszámlálási biztos tiltakozó nyilatkozatát, amelyben többek között a moldvai katolikus egyház szerepére világít rá: „1992. január 1-jével kezdődően a Jászvásári Római Katolikus Püspöki Hivatal megbízottja és a község plébánosa naponta állhatatosan és következetesen arra szólította fel a község lakosságát, hogy okvetlenül román nemzetiségűnek vallja magát az összeíráskor. Azzal érveltek, hogy a római katolikus megnevezés a román névből ered. A lakosság körében elindított agitálás 1992. január 6-án jutott a csúcspontra, amikor is a pap megfenyegette a híveket, mondván: amennyiben nem vallják magukat román nemzetiségűnek, az a helyzet fog előállni, mint 1940-ben, amikor felmerült a moldvai magyarság kitelepítésének kérdése. Tiltakozva e durva beavatkozás ellen, ami egy olyan intézmény részéről jött, mely nagy hatással van a falu lakosságára, és amelynek nyilvánvaló célja: meghamisítani a népszámlálás eredményét – én 1992. január 7-én reggel az összeírómappát leadtam a községi polgármesteri hivatalhoz.” (RMSZ, 1992. jan. 22., 3. old.)

A tömegkommunikációs eszközök, a katolikus papság és a helyi értelmiség által folytatott propaganda és megfélemlítés döntő mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a bizonytalan identitású csángóság mindenütt románnak vallotta magát. A katolikus papságnak ekkor sikerült a csángók körében általánosan elterjeszteni azt a nézetet, hogy

római katolikus vallás (románul: romano catolic) tulajdonképpen román katolikust” (románul: român catolic) jelent. Arra is vannak adatok, hogy a népszámlálási biztosokat arra utasították, hogy a népszámlálási íveket a helyszínen csak ceruzával töltsék ki, illetve hogy senkit ne írjanak be magyarnak.

A moldvai magyar etnikum számsorokból való teljes eltűnését tehát a létező asszimilációs folyamatok mellett egy mesterségesen kialakított lélektani helyzet, valamint a népszámlálási felmérés során elkövetett manipulációk eredményezték. Varga E. Árpád, miután ismerteti az 1992-es népszámlálási felmérés moldvai rendellenességeit, erre a következtetésre jut: „Bizonyosra vehető, hogy az egyházi és hatósági nyomás következtében a csángó magyar falvakban szinte kivétel nélkül mindenkit román anyanyelvűnek és nemzetiségűnek írtak be.” (VARGA 1998. 225.) (Amint ezt fentebb jeleztük, a népszámlálás a csángó falvakban végül is mindössze 525 fő katolikus magyart mutatott ki.)

⁶² A becslések gerincét alkotó adatsort már közöltem (TÁNCZOS 1997 és 1998), a jelen tanulmány célja az adatok értelmezése és történeti távlatba vetítése.

⁶³ Nincs adatunk például a Iasi megyei Fântânele[-Noi] (1992-ben 249 katolikus és 1800 ortodox lakos) és Jázu Porkuluj (ma: Iazu Vechi, 272 ortodox és 56 katolikus lakos) falukról, melyeket Domokos Pál Péter „szín-magyaroknak” mond. (DOMOKOS 1987. 255.) Utóbbi faluban a kolozsvári nyelvészek az ötvenes években még találtak magyarul beszélőket. (SZABÓ T. 1981. 518.). Az 1930-as népszámlálás az akkori Putna (ma: Vrancea) megyei Podul Schiopului nevű hegyi faluban 185 római katolikust és 266 (!) magyar anyanyelvűt mutatott ki.

⁶⁴ Azokat a településeket tartalmazza, amelyeken ma még beszélnek magyarul. A falvak névváltozatainak megállapításánál – ahol lehetett – a Magyar helységnevé-azonosító szótárra (Szerk. LELKES György, Budapest, 1992.) alapoztam, de azonosításuk megkönnyítése végett megadom a mai román nevüket is.

Azoknak a falurészeknek az adatait, melyeket a népszámlálások (s esetenként a magyar csángó irodalom is) nem eléggé megindokoltan önálló falvaknak tekintenek, külön nem szerepeltetjük, hanem besoroljuk annak a falunak az adataihoz, amelynek részét képezik. (Pl. Bogdánfalva, Lujzikalagor, Lábnik stb. részei esetében). Fordított esetben viszont – ha a népszámlálások önálló településeket összevonnak – ezek adatait igyekeznünk külön közölni. (Pl. Forrófalva és Nagypatak, Aknavásár vagy Szlanikfürdő csatolt falvai stb.)

⁶⁵ Népszámlálási adat.

⁶⁶ Népszámlálási adat.

⁶⁷ Helyszínen megbecsült adat. Egyes falvak esetében a + jellel hozzáadott szám a magyarul beszélő ortodoxokat jelöli.

⁶⁸ A nyelvet ismerők becsült száma alapján számított adat. Egyúttal jelzi a nyelvi asszimiláció előrehaladottságát az illető faluban.

⁶⁹ Népszámlálási adat.

⁷⁰ A magyarul beszélő ortodox lakosság nélkül. (Hasonló esetekben a továbbiakban ugyanígy.)

⁷¹ Secătura néven.

⁷² Az 1930-as népszámlálás külön tünteti fel Bogdánfalva Albeni, Buchila, Dămuc, Valea de Sus, Florești, Frăsinoia és Rujinca nevű részeit. 1992-ben már csak Buchila szerepel külön.

⁷³ Ferdinand néven.

⁷⁴ Magyarul beszélő cigányok. Vallásuk ortodox és pünkösdista.

⁷⁵ Az 1992-es népszámlálás Forrófalva (Fărăoani) és Nagypatak (Valea Mare) adatait csak együtt adja meg (összesen 5400 katolikus, 51 ortodox).

⁷⁶ Egyházi adat. (ALMANAHUL 1995. 135.)

⁷⁷ Ideszámítva Costița, Valea-Drăgă, Valea de Jos (Mare) és Valea de Sus falurészek lakosságát.

⁷⁸ Rácsila voltaképpen (pl. egyháziilag) Lészped része, kirajzása.

⁷⁹ Bergyila a Racova községközpontához tartozó Gura Văii falu egyik része. Népszámlálási adatait önállóan sem 1930-ban, sem 1992-ben nem tüntették fel, de bizonyos, hogy a Gura Văii-n kimutatott katolikusok zöme mind Bergyilában él.

- ⁸⁰ Már csak azok tudnak magyarul, akik a környék katolikus falvaiból beházasodtak a faluba.
- ⁸¹ Corhana és Osebiți falurészekkel együtt, melyek önállóan szerepelnek a népszámlálásokban.
- ⁸² Lásd fennebb Nagypatak jegyzeteit.
- ⁸³ Egyházi adat (ALMANAHUL 1995. 121. p.). Az 1992-es népszámlálás Forrófalva (Fărăoani) és Nagypatak (Valea Mare) adatait csak együtt adja meg (összesen 5400 katolikus, 51 ortodox).
- ⁸⁴ A külön faluként feltüntetett Alexandrina falurésszel együtt.
- ⁸⁵ Valea Rea néven.
- ⁸⁶ Gh. Buzdugan néven.
- ⁸⁷ A zömében katolikus lakosságú Berindești adatait a csaknem teljesen ortodox Gășteni falunál találjuk, a megadott számok tehát erre a két falura összesítve vonatkoznak.
- ⁸⁸ Unguri néven.
- ⁸⁹ A népszámlálásban (és olykor a magyar szakirodalomban is) külön szereplő Podu Roșu (Podoros) falurész Lábnik része.
- ⁹⁰ A katolikus falurész 1930-ban Fântânele néven.
- ⁹¹ Magyarul is beszél mintegy 200 fő ortodox cigány és román.
- ⁹² Râpa-Epei néven.
- ⁹³ Gura Solonți néven.
- ⁹⁴ Sârbi néven.
- ⁹⁵ A katolikusok Strugari falu Neszujest/Năsuiești nevű falurészében, valamint Cetățuia és Răchitișu falvakban élnek.
- ⁹⁶ 1930-ban külön szerepel Găidar és Coman, előbbi 369, utóbbi 42 lakossal.
- ⁹⁷ Văliri falu az újonnan épült Livezi része. Az 1930-ban Valea Rea néven.
- ⁹⁸ Butucari, Dragomir, Martin-Berzunți és Moreni falvakban összesen. A magyarul tudók főleg a Butukár nevű falurészben.
- ⁹⁹ Az önállóan feltüntetett Cădărești kis falurésszel együtt. Csücs voltaképpen két településből – Románcsücsből és Magyarcsücsből – áll, de a népszámlálás nem követte ezt a felosztást. Cădărești Magyarcsücs része.
- ¹⁰⁰ A magyarcsücsi ortodoxok mind beszélnek magyarul, valamint a románcsücsiek nagyrésze is.
- ¹⁰¹ A népszámlálások külön feltüntetik a falurészeket. A közölt adatok a teljes községre vonatkoznak. Magyarul tudók főleg a Cuchiniș és Buruieniș falurészekben élnek.
- ¹⁰² Az adatokat mindkét népszámlálás esetében összesítve adtuk meg. Még magyarul beszélő katolikusok hagyományos településszerkezetben főleg a Vermești peremközségben élnek.
- ¹⁰³ Moinești, Lunca Moinești és Lucăcești összesített katolikus lakossága.
- ¹⁰⁴ Katolikusok főleg Magyardormán/Brătulești részben.
- ¹⁰⁵ Az összesített szám tartalmazza az 1930-ban külön fel nem tüntetett Dofteana, Bogata, Valea Câmpului és Seaca katolikus lakosságát.
- ¹⁰⁶ Valea Câmpului ma Ștefan Vodă falu egyik része. Az 1992-es népszámlálási adatok az egész falura vonatkoznak.
- ¹⁰⁷ Az 1930-as népszámlálás Târgul Ocna (Aknavásár) városban 2539, s a ma már pontosan meg nem határozható Slănic nevű településen pedig 998 katolikust mutat ki. Mindkét településhez több falu is tartozik, s az összesített számok mai fálvankénti lebontását nem lehet elvégezni. Annyi azonban bizonyos, hogy a népszámlálás által összesen kimutatott 3537 katolikus Aknavásáron (Târgul Ocna), Szalantorkán (Gura Slănic), Degettesen (Păcura), Szlanikfürdön (Slănic Băi), Szaláncon (Cireșoia) és Cserdákon (Cerdac) él.

¹⁰⁸ A katolikus lakosságú Degettes (Păcura) az ortodox Poieni falu része, ami Aknavásár peremközsége. A közölt népszámlálási adatok Poieni-ra vonatkoznak, de a 235 katolikus Degettesen él.

¹⁰⁹ A falu ma Aknavásár peremközsége. A lakosság össz-lélekszámát adat hiányában nem lehet megbecsülni.

¹¹⁰ 1930-ban: Slănic Băi. Lásd még Aknavásár jegyzetét.

¹¹¹ Az 1930-as népszámlálás Tatrosnál (Târgu Trotuș) tünteti fel Diószeg (Tuta) és Viișoara lakosságát. Utóbbiban nem élnek katolikusok. Tatros és Diószeg katolikusainak össz-lélekszáma 1796.

¹¹² Az 1930-as népszámlálás a csángók által lakott Szitás (Nicorești), Újfalu (Satu Nou), Szőlőhegy (Pârgărești) és Bahána (Bahna) adatait az ortodox lakosságú Bogdanești falunál összesítve tünteti fel.

¹¹³ A népszámlálásokban jelzett Călcăi falu Gorzafalva része.

¹¹⁴ A városnak van hagyományos magyar falurésze. A becsült abszolút szám csak erre, a százalékarány pedig a teljes városra vonatkozik. A tömbháznegyedekben élők nyelvváltozatáról nincs adat.

¹¹⁵ Vălișzaka ma Ștefan cel Mare falu része. A közölt számok erre a falura vonatkoznak.

¹¹⁶ A falu ma Vrancea megyéhez tartozik.

¹¹⁷ Domokos Pál Péter a harmincas évek elején Horgești-en még magyarul beszélő öregekkel találkozott, s a „fél Valént” is magyarul beszélőnek nevezi. (DOMOKOS 1987. 233.)

¹¹⁸ Ez a szám 10 ezer fővel marad alatta Domokos Pál Péter 1931-es becslésének, aki akkor a moldvai magyarság lélekszámát – még az 1930-as népszámlálási adatok ismeretének hiányában – 55 ezer főben állapította meg. Mikecs László ezt a becslést később „kicsit optimistának” nevezte. (MIKECS 1941. 249.)

¹¹⁹ Az utóbbi években kisebb-nagyobb tanulmányok, cikkek sora jelent meg a csángó identitástudat kérdéskörében. A teljes felsorolás igénye nélkül kiemelném a következőket mint olyanokat, amelyek új szempontok felvételével gazdagították a csángó kutatásokat: BARNÁ GÁBOR: Moldvai magyarok a csíksomlyói búcsún. In: Halász Péter szerk.: „Megfog vala apóm, szokcor kezemtül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére. Budapest, 1993. 45–61.; DIÓSZEGI László – POZSONY Ferenc: A moldvai csángók identitásának összetevőiről. In: Diószegi László szerk.: Magyarságkutatás 1995–96. Budapest, 1996. 105–112.; FODOR Katalin: A csángók identitásproblémájának nyelvi és nyelven kívüli okairól. In: Kassai Ilona szerk.: Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. Budapest, 1995. 121–127.; GAZDA József: A nyelv és a magyarságtudat szintjei a moldvai csángóknál. Néprajzi Látóhatár III. évf. 1994. 1–2. 269–282.; LUKÁCS László: Problems in the ethnic identity of the Moldovan Hungarians. Studia Fennica Ethnologica 1995. 3. 156–160.; MAGYAR Zoltán: Vallás és etnikum kapcsolata egy moldvai csángó faluban. Néprajzi Látóhatár III. évf. 1994. 1–2. 75–88.; MURÁDIN László: A kétnyelvűség egy sajátos megnyilvánulása a moldvai csángómagyarok nyelvi tudatában. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, XXXVII. évf. 1994. 1–2. 159–162.; PÁVAI István: A moldvai magyarok megnevezései. Regio 1994. 4. 149–164.; Uő: Vallási és etnikai identitás konfliktusai a moldvai magyaroknál. Néprajzi Értesítő 1996. LXXVIII. 7–27.; POZSONY Ferenc: Etnokulturális folyamatok a moldvai csángó falvakban. In: Katona Judit–Viga Gyula szerk.: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. Miskolc, 1996. 173–179.; SÁNDOR Klára: A nyelvcsere és a vallás összefüggése a csángóknál. Korunk 1996. 11. 60–75.

¹²⁰ Az 1992-es népszámlálási eredményeket feldolgozó mérvadó román szakkiadványok – a felvett adatok fényében – nemlétezőnek tekintik a csángó problematikát. (Lásd például: TREBICI 1995 és 1996) V. Trebici akadémikus egy helyen ezt írja: „Egyes magyar források szerint a moldvai csángók száma valahol 50–100 ezer fő között lenne. Csakhogy az 1992-es népszámlálás során 2100 csángót vettek nyilvántartásba, akik a feldolgozás során az „egyéb nemzetiségek” rovatba kerültek. [...] Nincs alapja néhány magyar történész azon állításának, miszerint a moldvai csángók nagy részét elrománosították, de megőrizték római katolikus vallásukat. [...] A római katolikus vallás moldvai elterjedésének teljesen más a története, ez nem magyarázható meg a római katolikus csángók ún. „elromanosításával”.” (TREBICI 1996. 110. és 122., 4. jegyz.)